

Uniwersytet Warszawski
Wydział Zarządzania

Tomasz Filip Jedynak
Nr albumu: 363298

**Rola funduszy unijnych w finansowaniu
rozwoju rolnictwa w województwie
mazowieckim**

Praca licencjacka
na kierunku Finanse, rachunkowość i ubezpieczenia

Praca wykonana pod kierunkiem
Prof. zw. dr hab. Andrzeja P. Wiatraka
Katedra Teorii Organizacji i Zarządzania

Warszawa, czerwiec 2017 r.

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przez mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora pracy

Streszczenie

Celem niniejszej pracy jest ukazanie roli, jaką odgrywają w rozwoju mazowieckiego rolnictwa środki z funduszy unijnych. Praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy rozdział dostarcza czytelnikowi podstawowych informacji na temat rolnictwa i jego rozwoju. W drugim charakterystyce zostało poddane rolnictwo w województwie mazowieckim. W trzecim rozdziale zostały przedstawione kanały finansowania rolnictwa w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem środków unijnych wypłacanych przez ARiMR. Czwarty rozdział zawiera analizę i ocenę wpływu finansowania środkami unijnymi na kondycję i rozwój sektora rolniczego w województwie mazowieckim.

Słowa kluczowe

rolnictwo, fundusze unijne, rozwój regionalny, województwo mazowieckie

Dziedzina pracy (kody wg programu Socrates-Erasmus)

04300 Księgowość, zarządzanie finansami

Tytuł pracy w języku angielskim

The role of EU funds in financing agricultural development
in mazovian district

Spis treści

Wstęp.....	5
1. Istota rolnictwa i jego rozwoju.....	9
1.1. Rolnictwo – definicja, zakres pojęcia	9
1.2. Funkcje rolnictwa.....	11
1.3. Warunki rozwoju rolnictwa	11
1.4. Polityka rolna, jej funkcje, zadania i narzędzia	14
1.5. Rolnictwo, jako sektor gospodarki narodowej	16
2. Charakterystyka sektora rolniczego w województwie mazowieckim.....	19
2.1. Ogólny zarys	19
2.2. Rolnictwo w województwie mazowieckim na tle innych województw.....	20
2.3. Szanse i zagrożenia dla rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim	23
3. Finansowanie rozwoju rolnictwa w Polsce	28
3.1. Kanały finansowania rolnictwa w Polsce	28
3.2. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	31
3.2.1. Ogólna charakterystyka	31
3.2.2. Działania w ramach EFRG	32
3.2.3. Wsparcie w ramach EFRROW	34
3.2.4. Pomoc ze środków krajowych	39
4. Finansowanie rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim za pomocą środków unijnych	41
4.1. Rola dopłat bezpośrednich.....	41
4.2. Realizacja Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.....	44
4.3. Ocena efektywności wykorzystania środków unijnych na wsi mazowieckiej	51
Zakończenie	55
Bibliografia	56
Spis tabel.....	59
Spis wykresów	59
Spis map	60

Wstęp

Rozwój rolnictwa od zarania dziejów miał bardzo duży wpływ na historię ludzkości. Pierwsze ludzkie osady, pierwsze miasta, powstawały właśnie dlatego, że człowiek nabył umiejętność uprawy ziemi i chowu zwierząt, przerzucając się z koczowniczego trybu życia na osiadły. Na przestrzeni wieków coraz bardziej udoskonalał narzędzia swojej pracy i sposób jej wykonywania, nauczony doświadczeniami poprzednich pokoleń. Ciężką pracę rąk ludzkich z biegiem czasu zastąpiły maszyny, w skutek czego rolnictwo zaczęło być bardziej kapitałochłonne. Dziś rolnik staje się przedsiębiorcą, człowiekiem, który swoją działalność musi dokładnie zaplanować oraz przewidzieć zmiany, jakie niesie przyszłość.

Jedne z najważniejszych decyzji, jakie podejmuje współczesny rolnik, dotyczą finansowania jego działalności. Pierwszą taką decyzją dla większości rolników jest źródło pozyskania kapitałów na rozpoczęcie działalności. Środki własne najczęściej nie są wystarczające, nawet jeśli gospodarstwo rolne dostaje się w spadku. Rolnik musi rozważyć, w jakim stopniu chce sfinansować swoją działalność środkami obcymi i z jakiego źródła je pozyskać. Również bieżąca działalność wymaga zastanowienia się nad sposobem pozyskania środków i rozdysponowania tych posiadanych. Tylko odpowiednie, rozważne gospodarowanie pieniędzmi, pozwala osiągnąć zadowalający zysk. Tym trudniejsze jest to w warunkach zmieniającego się otoczenia. Rolnik musi być przygotowany na ewentualne szkody, spowodowane przez czynniki naturalne. Susze, mrozy, gradobicia, czy powodzie mogą mieć tragiczne konsekwencje dla rolników, dlatego powinni oni wiedzieć, w jaki sposób mogliby zminimalizować lub zrekompensować ewentualne straty. Podobne konsekwencje mogą mieć wahania cen surowców rolniczych na rynku. Dynamika tych zmian i trudności w przewidzeniu ich kierunku, również stanowią dla rolnika nie lada problem. Wreszcie rosnące wymagania rynku i pilna potrzeba nadążenia za konkurentami oraz nowinkami technologicznymi, wymuszają na rolnikach nowe inwestycje w zaplecze technologiczne, co wiąże się z kolejnymi decyzjami finansowymi.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej otworzyło przed naszym rolnictwem nowe perspektywy rozwoju. Możliwość korzystania z funduszy unijnych stała się szansą dla rolników i olbrzymim zastrzykiem finansowym. Powstanie takiego kanału finansowania

rolnictwa i struktur państwowych regulujących prawidłowe rozdysponowanie środków unijnych, umożliwiło pozyskanie środków finansowych potrzebnych w każdej fazie działalności rolniczej. Co więcej, obecność Polski w strukturach unijnych, otworzyła nasz kraj na rynek europejski, co ułatwiło eksportowanie rodzimych dóbr za granicę, ale także stworzyło konkurencyjne warunki, stymulujące rozwój rolnictwa.

Złożoność decyzji finansowych, które musi podejmować rolnik w zmiennych, często trudnych warunkach, zarówno tych naturalnych, ale i rynkowych, skłania ku temu, by pochylić się nad tym tematem. Znaczącą rolę przy podejmowaniu takich decyzji pełnią środki unijne. Rola ta jest tak wielka, że na dzień dzisiejszy nie można pisać o finansowaniu rozwoju rolnictwa w Polsce bez jej uwzględnienia, tym bardziej, że największa część unijnych środków trafia właśnie do sektora rolniczego. Warto zatem przyjrzeć się bliżej mechanizmom finansowania polskiego rolnictwa środkami unijnymi, by zrozumieć rolę, jaką pełnią. Trudno pisać jest ogólnie o działaniu unijnej pomocy w skali całego kraju, ze względu na różną kondycję i specyfikę rolnictwa w zależności od regionu Polski, można zatem analizę ograniczyć do konkretnego, względnie bardziej jednorodnego pod względem rolniczym regionu. Jako przykład posłuży województwo mazowieckie.

Głównym celem niniejszej pracy jest ukazanie roli jaką pełnią fundusze unijne w finansowaniu rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim, poprzez prezentację, porównanie, interpretację i ocenę danych dotyczących wykorzystania środków z funduszy unijnych. Został wzięty pod uwagę zarówno przeszły, teraźniejszy, jak i przyszły horyzont czasowy. Nie można jednak mówić o roli środków unijnych w finansowaniu rozwoju mazowieckiego rolnictwa, bez szerszego spojrzenia na temat rolnictwa w Polsce i unijnych funduszy. Stąd, prócz celu głównego, możemy wymienić cele pomocnicze:

1. Dostarczenie informacji na temat dziedziny gospodarki, jaką jest rolnictwo.
2. Ukazanie danych na temat stanu rolnictwa w województwie mazowieckim.
3. Pogłębienie wiedzy na temat finansowania rozwoju rolnictwa w Polsce
4. Zapoznanie się z funduszami unijnymi dostarczającymi środki na potrzeby rozwoju rolnictwa oraz z mechanizmami ich rozdysponowania.

Chcąc zrealizować powyższe cele, nie można obyć się bez poszukiwań źródeł informacji służących do tego, by praca miała charakter naukowy, a nie twórczy. Opieranie pracy na szerokiej bazie informacji i publikacji naukowych ma swój głęboki sens. Przede

wszystkim uwiarygodnia tezy stawiane przez autora, pozwalając jednocześnie skorzystać z wiedzy naukowców, specjalistów, czy dziennikarzy na dany temat. W niniejszej pracy takimi źródłami materiałów są:

- książki i publikacje naukowe z dziedziny rolnictwa,
- artykuły z prasy i z Internetu,
- materiały edukacyjne i informacyjne zawarte na stronach internetowych związanych z rolnictwem,
- ogólnodostępne dane statystyczne

Mając cele pracy i źródła materiałów, należy zastanowić się, w jaki sposób zrealizować cele za pomocą posiadanych informacji. Odpowiednia metodyka przygotowań pozwala na uzyskanie większej efektywności pracy oraz sprawia, że jest ona bardziej zorganizowana. Zatem, mając określone cele, można przygotowania oprzeć na następujących punktach:

1. Zbieranie źródeł informacji;
2. Selekcja treści zawartych w źródłach informacji w poszukiwaniu tych, które mogą pomóc w realizacji celów pracy;
3. Wybór tych treści, na których praca będzie się opierać;
4. Odpowiednie uporządkowanie treści pod kątem realizacji koncepcji pracy/rozdziału;
5. Realizacja koncepcji w sposób spójny i zgodny z założonymi celami.

Podstawą realizacji pracy są zatem metody przetwarzania danych, tj. analiza i synteza obejmująca zebrane źródła materiałów.

Aby praca była spójna i uporządkowana, musi być zbudowana na pewnym szkielecie, zwanym strukturą pracy. Praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwsze dwa rozdziały dotyczą rolnictwa i jego rozwoju, kolejne dwa – finansowania rozwoju rolnictwa. Pierwszy z rozdziałów zawiera ogólne informacje na temat rolnictwa, szczególnie w aspekcie ekonomicznym, drugi charakteryzuje rolnictwo w interesującym nas obszarze, jakim jest województwo mazowieckie, zatem sprowadza wiedzę zgromadzoną w rozdziale pierwszym do konkretnego przykładu. Kolejny, trzeci rozdział skupia się na finansowaniu rozwoju rolnictwa w Polsce, w szczególności skupiając się na roli funduszy unijnych. Z kolei czwarty rozdział stanowi konkretyzację tego trzeciego, ponieważ mówi o finansowaniu rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim za pomocą środków unijnych. Ten rozdział silnie koresponduje z rozdziałem drugim, ponieważ bez wiedzy na

temat stanu rolnictwa w województwie mazowieckim nie możemy mówić o finansowaniu jego rozwoju.

Wstęp do niniejszej pracy pełni funkcję informatora, który może zapoznać czytelnika z motywacją wybrania tematu przez autora, celami pracy, ogólnymi informacjami na temat źródeł materiałów, metodyką przygotowań oraz koncepcją struktury pracy. Stanowi również zaproszenie do zapoznania się z jej treścią. Być może zainspiruje ona czytelnika do poszerzenia swojej wiedzy na temat rozwoju rolnictwa i jego finansowania.

1. Istota rolnictwa i jego rozwoju

1.1. Rolnictwo – definicja, zakres pojęcia

Pojęcie „rolnictwo” jest dzisiaj szeroko używane w wielu dziedzinach życia. Zależnie od tematu, w owym pojęciu nacisk może być położony na nieco inny jego aspekt, choć zamysł pozostaje ten sam. Inaczej może brzmieć definicja rolnictwa na gruncie ekologii, geografii, socjologii, czy ekonomii. Ściśle rzecz ujmując, rolnictwo to podstawowa forma działalności człowieka, polegająca na pozyskiwaniu oraz wytwarzaniu potrzebnych mu surowców, poprzez uprawę roślin i chów zwierząt, wykorzystując dostępną technologię oraz zasoby przyrodnicze¹. Fakt, że jest to podstawowa i jedna z najstarszych form ludzkiej działalności, oznacza, że rolnictwo ma ogromny wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa. Dlatego definiuje je się także, jako sektor gospodarki narodowej.

Z pojęciem rolnictwa ściśle związane jest pojęcie produkcji, stanowi niejako jego istotę. Produkcję rolniczą możemy podzielić na dwa zasadnicze działy: produkcję roślinną i zwierzęcą². Oba działy są wzajemnie od siebie zależne i bardzo często się przenikają. Uprawa roślin dostarcza zwierzętom niezbędnego pożywienia, wiele roślin jest uprawianych tylko i wyłącznie w tym celu (np. rośliny paszowe), z kolei chów zwierząt dostarcza roślinom potrzebnego nawozu. W niedalekiej przeszłości zwierzęta były używane jako siła pociągowa w wielu pracach gospodarskich, jednak dzisiaj, z uwagi na znaczący wzrost mechanizacji gospodarstw rolnych, udział zwierząt w takich pracach jest już coraz rzadziej spotykany.

Rolnictwo z reguły dzieli się na dwa podstawowe typy. Pierwszym z nich jest rolnictwo ekstensywne (tradycyjne), charakteryzujące się niskim poziomem mechanizacji, dużym rozdrobnieniem, słabo rozwiniętą technologią, brakiem sztucznych nawozów oraz z reguły dosyć niskimi plonami. Ten typ rolnictwa dominuje w słabo rozwiniętych krajach (np. kraje Afryki). Drugi typ to rolnictwo intensywne. Cechuje je nastawienie na maksymalizację zysku, tak jak w przedsiębiorstwie. To z kolei oznacza wysokie nakłady ponoszone na zakup zaawansowanych urządzeń, wysoką chemizację, większą średnią

¹ S. Kalinowski, J. Smoluk-Sikorska: *Podstawowe pojęcia związane z agrobiznesem* [w:] M. Kozera, R. Ryś-Jurek, M. Tabert (red.) „*Podstawy wiedzy o rolnictwie i agrobiznesie*”, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 10

² Tamże

powierzchnię gospodarstw oraz większą efektywność zbiorów. Ten typ możemy spotkać w krajach wysoko rozwiniętych³. Literatura coraz częściej wymienia jednak trzeci typ rolnictwa, stanowiący alternatywę dla dwóch poprzednich typów. Jest to rolnictwo zrównoważone. Podobnie, jak rolnictwo intensywne, nastawione jest ono na maksymalizację zysków, jednak bez szkodliwej ingerencji w środowisko naturalne. Zwraca się wielką uwagę na aspekty ekologiczne: ogranicza się stosowanie pestycydów i sztucznych nawozów, dba się o jakość produktów rolniczych, nie stawiając tylko i wyłącznie na wielkość produkcji oraz dokłada się wszelkich starań, by nie spowodować degradacji otoczenia⁴.

Działalność rolnicza ujęta jest w pewne ramy prawne, dostarczające informacji o jej zakresie. W myśl ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, oprócz wytwarzania produktów roślinnych lub zwierzęcych w stanie nieprzetworzonym z własnych upraw, chowu lub hodowli, działalnością rolniczą jest także⁵:

- produkcja materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego,
- produkcja warzywnicza gruntowa, szklarniowa i pod folią,
- produkcja roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadownicza,
- hodowla i produkcja materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych
- produkcja zwierzęca typu przemysłowo-fermowego,
- hodowla ryb,
- działalność, w której minimalne okresy przetrzymywanie zakupionych zwierząt i roślin, w trakcie których następuje ich biologiczny wzrost, wynoszą co najmniej:
 - miesiąc – w przypadku roślin,
 - 16 dni – w przypadku wysokointensywnego tuczu specjalizowanego gęsi lub kaczek,
 - 6 tygodni – w przypadku pozostałego drobiu rzeźnego,
 - 2 miesiące – w przypadku pozostałych zwierząt – licząc od dnia nabycia

Rolnik jest z kolei osobą fizyczną, prawną lub grupą osób fizycznych, bądź prawnych, którego gospodarstwo znajduje się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, prowadzącym działalność rolniczą. Pojęcie gospodarstwa rolnego ma również swoje ramy prawne.

³ Rolnictwo w Polsce – www.agrolinia.pl/artykuly, dostęp 14 marca 2017 r.

⁴ Rolnictwo zrównoważone – www.nasze-rolnictwo.pl/porady, dostęp 15 marca 2017 r.

⁵ Art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 1991 nr 80 poz. 350 – tekst ujednolicony)

Rozumie się przez nie wszystkie jednostki produkcyjne zarządzane przez rolnika, zlokalizowane na terytorium Polski, o łącznej powierzchni większej lub równej 1 ha.⁶

1.2. Funkcje rolnictwa

Rolnictwo odgrywa szczególną rolę w życiu człowieka. Jego funkcją jest nie tylko dostarczanie żywności i potrzebnych surowców społeczeństwu. W ostatnim czasie zwraca się uwagę na aspekt jego wielofunkcyjności. Literatura wymienia różne funkcje, zwracając uwagę na inne aspekty⁷:

- Ekonomiczna – Rolnicy dostarczają na rynek wiele dóbr konsumpcyjnych, napędzając gospodarkę. Sektor rolniczy ma swój udział w tworzeniu PKB, choć można zaobserwować malejącą tendencję tego udziału. Rynek rolny charakteryzuje się dużą odrębnością, jest coraz bardziej rozbudowany.
- Społeczno-kulturowa – Ludność w sektorze rolniczym znajduje zatrudnienie. Rolnictwo jest gwarantem funkcjonowania i rozwoju wsi, ma ogromną rolę w jej kulturze i tradycji. Kształtuje tożsamość kulturową oraz znacząco wpływa na kulturowy wizerunek wsi.
- Ekologiczna – Rolnictwo ma duży wpływ na ukształtowanie krajobrazu naturalnego. Oddziałuje na kształt formacji roślinnych, populację fauny. Wpływa na poprawę lub pogorszenie stosunków wodnych na danym terenie, może powodować erozję gleb. Chemiczne środki używane przez rolników nie pozostają bez wpływu na czystość powietrza, wody i gleby. Niektóre surowce, bądź odpady służą produkcji ekologicznych źródeł energii.

1.3. Warunki rozwoju rolnictwa

Na działalność rolniczą mają wpływ rozmaite czynniki. Decydują one o rodzaju uprawianych roślin i hodowanych zwierząt, kształcie oraz wielkości gospodarstw rolnych, ilości i jakości plonów, użytej technologii. Można je podzielić na 2 zasadnicze grupy:

⁶ Ważne definicje - <http://www.arimr.gov.pl/>, dostęp 20 marca 2017 r.

⁷ J. Wilkin: Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie [w:] J. Wilkin (red.) „Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne”, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2010, s. 28-29

- Warunki przyrodnicze
- Warunki pozaprzyrodnicze

Czynniki przyrodnicze mają decydujący wpływ na kształt i rozwój rolnictwa na danym obszarze. Możemy do nich zaliczyć⁸:

- warunki przyrodniczo-klimatyczne – W różnych strefach klimatycznych są uprawiane różne gatunki roślin i występują różne gatunki zwierząt. W Polsce nie ma warunków do uprawy kakaowca, czy ryżu. O doborze odpowiednich gatunków upraw decyduje temperatura, długość okresu wegetacyjnego, ilość opadów i wiele innych czynników. W Polsce na obszarze całego kraju występują podobne warunki przyrodniczo-klimatyczne, w skutek czego uprawia się podobne gatunki roślin. Są jednak wyjątki. Kukurydza uprawiana jest uprawiana w cieplejszych regionach kraju, gdyż jest rośliną ciepłolubną. Podobnie wygląda sytuacja na przykładzie soi.
- jakość gleby – warunki glebowe są bardzo ważne przy doborze roślin pod uprawę. Liczy się jej żyzność (mierzona w 6-stopniowej skali), urodzajność, odczyn PH, czy też poziom jej degradacji. O ile ziemniaki i żyto można uprawiać na mało żyznych glebach, o tyle pszenica wymaga dobrych warunków glebowych.

Dużą rolę pełnią także czynniki pozaprzyrodnicze, głównie o charakterze ekonomicznym. Do najistotniejszych z nich należą⁹:

- Zasoby siły roboczej – Posiadany zasób siły roboczej może wpływać na wielkość gospodarstwa rolnego i rodzaj działalności rolniczej. Obecnie uprawa zbóż nie wymaga zaangażowania wielu rąk do pracy. Często wystarczy jeden rolnik. Praca ludzka zastępowana jest siłą maszyn. Z kolei chów zwierząt, czy sadownictwo, wymaga większych zasobów siły roboczej.
- Zaplecze technologiczne – Posiadane maszyny i urządzenia decydują o charakterze działalności rolniczej. Gospodarstwo zaopatrzone w kombajn jest przystosowane do uprawy zbóż, posiadanie suszarni oznacza, że rolnik zajmuje się uprawą ziół, jeśli w skład zaplecza technologicznego wchodzi dojarnia, mamy do czynienia z chowem mlecznego bydła.

⁸ B. Pepliński: *Produkcja rolnicza* [w:] M. Kozera, R. Ryś-Jurek, M. Tabert (red.) „*Podstawy wiedzy o rolnictwie i agrobiznesie*”, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 51

⁹ Tamże, s. 51-53

- **Możliwości finansowe** – Jeżeli dana działalność rolnicza wymaga wysokich nakładów, ten czynnik może mieć duże znaczenie.
- **Ceny produktów rolniczych i środków do produkcji** – Aktualny poziom cen na rynku danego produktu decyduje o tym, czy produkcja jest opłacalna, choć należy uwzględnić także zmiany cen środków potrzebnych do produkcji. Ważne jest w tym kontekście pojęcie nożyc cenowych. Jest to relacja zmiany cen produktów do zmiany cen środków do produkcji. Gdy ceny środków do produkcji charakteryzuje szybszy wzrost, mówimy o rozwartych nożycach cenowych. Rolnik powinien obserwować tendencje i prognozy zmiany cen na rynku. Wysoka opłacalność danego produktu w danym roku spowodowana wzrostem popytu, może spowodować, że rolnicy zachęteni możliwością wysokiego zysku zdecydują się na zmianę swojej produkcji, zwiększając jego podaż, w skutek czego cena ulegnie znacznemu obniżeniu. Jako dobry przykład mogą posłużyć uprawy porzeczek. Zmiany cen produktów są coraz trudniejsze do kontrolowania przez rolników, a nawet przez poszczególne państwa, ponieważ mają one często charakter globalny (dobre zbiory kukurydzy w Stanach Zjednoczonych wpływają na jej cenę także w krajach europejskich).
- **Interwencjonizm państwa** – Prowadzona przez dane państwo polityka rolna stymuluje lub utrudnia rozwój rolnictwa. Dotacje, kredyty preferencyjne, odpowiednio skonstruowane prawo, system podatkowy, czy polityka celna są dużym wsparciem dla rolników i pozwalają im inwestować w rozwój swojej działalności. Pomocne jest również wszelkiego rodzaju doradztwo rolnicze i kampanie informacyjne organizowane przez instytucje państwowe. W przypadku krajów Unii Europejskiej mamy do czynienia z ponadnarodowym wsparciem. Ułatwieniem jest jednolity rynek europejski, dzięki któremu np. zniesione są cła.
- **Możliwości zbytu produktów** – Wiele produktów rolniczych ma ograniczone możliwości ich zbycia. Trudność w transporcie, termin przydatności do spożycia, czy fizyczna trwałość decydują o tym, jak daleko od miejsca wytworzenia produkt może być sprzedany. Często zdarza się, że przy dużej nadprodukcji zwyczajnie nie ma nabywców na zakup nadwyżki ilości danego produktu. Nawet obniżka cen może okazać się nieskuteczna, bądź zupełnie nieopłacalna. Jako przykład może posłużyć

nadprodukcja polskich jabłek, połączona dodatkowo z rosyjskim embargiem. Skutkowało to rozdawaniem jabłek za darmo, bądź zaniechaniem ich zbioru.

1.4. Polityka rolna, jej funkcje, zadania i narzędzia

Polityka rolna prowadzona przez państwo ma kluczowe znaczenie dla rozwoju rolnictwa. Są to działania państwa, wynikające z polityki protekcjonizmu i interwencjonizmu, zmierzające do stymulowania rozwoju rolnictwa, zwiększania jego konkurencyjności i opłacalności, kontrolowania wielkości produkcji rolnej oraz wpływania na demograficzne procesy zachodzące na terenach wiejskich. Na tej podstawie możemy wyodrębnić dwie funkcje polityki rolnej: ochronną i stymulującą rozwój. Rolnictwo jest tym działem gospodarki, gdzie ingerencja państwa jest dosyć silna i ograniczająca procesy rynkowe, nawet w przypadku państw o liberalnym ustroju gospodarczym¹⁰.

Wychodząc od powyższych funkcji, można sformułować podstawowe zadania polityki rolnej państwa. Są to¹¹:

- Wyznaczanie ram prawnych ustroju rolnego
- Oddziaływanie na wielkość i kształt produkcji rolnej
- Wpływanie na sytuację finansową i społeczną rolników oraz ich rodzin
- Poprawa infrastruktury obszarów wiejskich i stymulowanie ich rozwoju
- Rozwój edukacji i badań w zakresie rolnictwa

Powyższe zadania państwo realizuje poprzez pewne narzędzia. Możemy podzielić je na narzędzia interwencji zewnętrznej (interwencja przed konkurencją z zewnątrz) oraz narzędzia interwencji wewnętrznej. Do narzędzi interwencji zewnętrznej należą¹²:

- Cła – stosowane wobec zagranicznych importerów, mające na celu poprawę konkurencyjności rodzimych dóbr.
- Opłaty wyrównawcze – będące substytutem opłat celnych. Mają na celu podniesienie ceny dóbr importowanych o wartość odpowiadającą różnicy ceny między dobrami

¹⁰ A. Nadolska: *Polityka rolna* [w:] H. Ćwikliński (red.) „*Polityka gospodarcza*”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 161.

¹¹ S. Kalinowski, J. Smoluk-Sikorska: *Podstawowe...*, wyd. cyt., s. 11.

¹² A. Nadolska: *Polityka...* wyd. cyt., s. 161-163.

importowanymi, a krajowymi. Z uwagi na dużą rotację cen towarów na rynkach, opłaty te charakteryzują się dużą zmiennością.

- Regulacje ilościowe importu – mające na celu ograniczenie przywozu zagranicznych dóbr, by w ten sposób chronić krajowych producentów. Są to embarga, polegające na zakazie importowania danego towaru, kontyngenty, polegające na ograniczeniu jego ilości oraz wszelkie inne utrudnienia importowe.
- Dotacje do eksportu – stosowane przez państwo w celu wsparcia krajowych eksporterów, poprawiające konkurencyjność sprzedawanych przez nich dóbr.

Do narzędzi interwencji wewnętrznej zalicza się¹³:

- Ceny gwarantowane – stwarzające możliwość skupu produktów rolniczych po ustalonej cenie minimalnej, w sytuacji, gdy ceny rynkowe spadają poniżej wyznaczonego progu.
- Zapasy bezpieczne – gromadzone, gdy wielkość krajowej produkcji stoi na bardzo wysokim poziomie, w celu zapobiegania przed nadmiernym wzrostem cen w przypadku nieurodzaju.
- Limity wielkości produkcji – chroniące przed zjawiskiem nadprodukcji. Państwo, badając strukturę popytu i podaży na dany produkt, narzuca producentom limity produkcji, gdy krajowa podaż danego dobra przewyższy popyt.
- Kredyty – udzielane rolnikom przez państwo, w celu zakupu gruntów rolnych, inwestycji w nowy sprzęt technologiczny, „przeczekanie” okresu, gdy ceny na rynku są zbyt niskie oraz w wielu innych celach uznanych za istotne.
- Subwencje i dotacje – będące dla rolników ważnym zastrzykiem finansowym, decydującym o rozwoju ich działalności. Ważna w tym kontekście jest kontrola sposobu i stopnia ich wykorzystania przez rolników

Oprócz narzędzi interwencji zewnętrznej i wewnętrznej wymienić można jeszcze działania skierowane nie do działalności rolniczej, lecz do rolnika. Są to wszelkiego rodzaju ulgi podatkowe, system ubezpieczeń rolniczych oraz inne socjalne zabezpieczenia¹⁴.

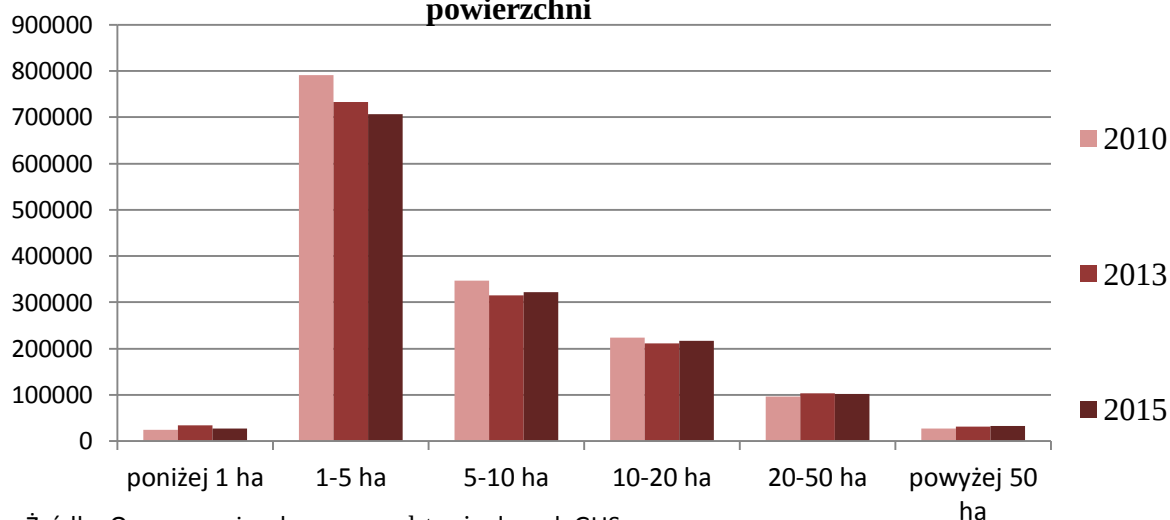
¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

1.5. Rolnictwo, jako sektor gospodarki narodowej

W 2015 roku w Polsce liczba ludności wyniosła 38,5 mln osób. Ludność wiejska stanowiła 15,3 mln osób, miejska 23,2 mln osób. Ponad 2,3 mln osób pracowało w sektorze rolniczym (najwięcej w UE). Liczba gospodarstw rolnych wyniosła około 1,41 mln. Polskie rolnictwo ciągle charakteryzuje duże rozdrobnienie – średnia powierzchnia użytków rolnych przypadających na gospodarstwo wyniosła w 2015 roku 10,3 ha. Gospodarstwa o powierzchni mniejszej niż 10 ha stanowią aż 75,1% liczby gospodarstw, o powierzchni 10-50 ha stanowią 23,2%, a o powierzchni większej niż 50 ha – 2,3%¹⁵. Takie rozdrobnienie nie sprzyja rozwojowi rolnictwa i choć sytuacja zaczyna się zmieniać, nadal owe małe gospodarstwa reprezentują tradycyjny typ.

Wykres 1: Liczba gospodarstw rolnych w Polsce według powierzchni

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Powyższe statystyki to jedynie garść podstawowych danych dotyczących sektora rolniczego w Polsce. Chcąc scharakteryzować rolnictwo, jako sektor gospodarki narodowej, należy przyjrzeć się kilku ważnym wskaźnikom. Są to: produkcja globalna, końcowa i towarowa, zużycie pośrednie, wartość dodana, nożyce cen i dochód do dyspozycji brutto.

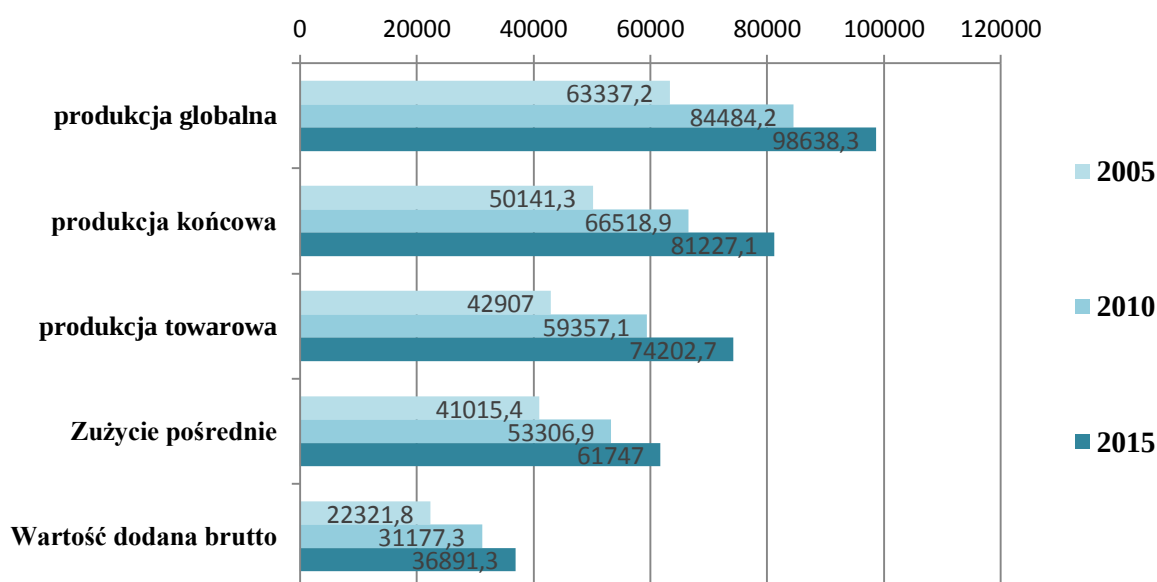
Globalna produkcja rolnicza jest miernikiem, będącym sumą produkcji roślinnej i zwierzęcej. Wartość ta zależy od zmian wielkości produkcji i od zmian cen, według

¹⁵ Dane GUS

których jest szacowana¹⁶. Produkcja globalna pomniejszona o produkty pochodzące z własnej produkcji zużytych na cele produkcyjne (obornik, pasze, materiał siewny) nazywana jest produkcją końcową. Nie cała produkcja końcowa trafia na rynek. Część rolniczych produktów może być przeznaczonych na konsumpcję przez rolnika i jego rodzinę lub może być przechowywana w charakterze zapasów. Miarą opisującą produkty rolnicze przeznaczone na sprzedaż jest produkcja towarowa¹⁷.

Zużycie pośrednie jest wartością produktów rolniczych wykorzystanych do produkcji pochodzących z produkcji własnej, kosztów zakupu materiałów, energii, usług obcych oraz wielu innych kosztów, które rolnik ponosi, wykonując działalność rolniczą. Z kolei wartość dodana brutto jest różnicą między produkcją globalną, a zużyciem bezpośrednim i jest miernikiem efektywności produkcji w rolnictwie.

Wykres 2: Wartości produkcji globalnej, końcowej i towarowej, zużycia pośredniego oraz wartości dodanej brutto w Polsce w cenach bieżących w wybranych latach (w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pojęcie nożyc cenowych wyjaśniliśmy już wcześniej¹⁸. Są one równie ważne w kontekście efektywności produkcji rolniczej. Mają duży wpływ na wartość dodaną. W

¹⁶ J. Wiśniewska: *Produkcja i dochody rolnictwa w ujęciu makroekonomicznym* [w:] M. Kozera, R. Ryś-Jurek, M. Tabert (red.) „Podstawy wiedzy o rolnictwie i agrobiznesie”, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 172

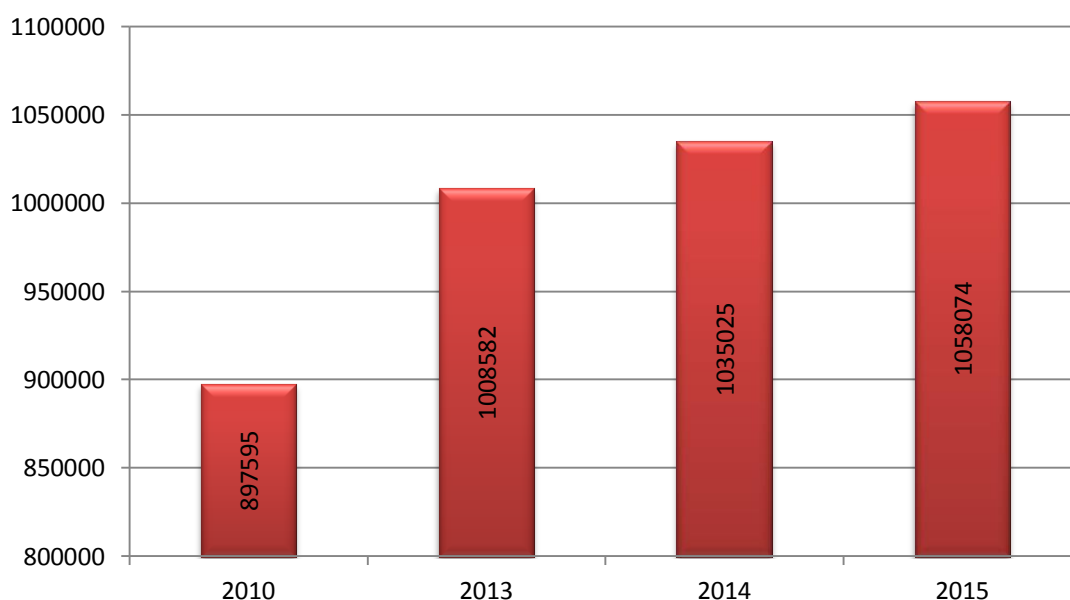
¹⁷ Rocznik statystyczny rolnictwa, GUS, Warszawa 2016, s. 52

¹⁸ Patrz: podrozdział 1.3 niniejszej pracy

2015 roku wyniosły one 97,3 (rok poprzedni = 100), rok wcześniej kształtowały się na poziomie 94,8, a w roku 2013 – 99,1. W przypadku niniejszych lat dynamika spadku cen czynników wytwórczych była niższa niż dynamika spadku cen produktów rolniczych, co nie jest korzystne dla sytuacji ekonomicznej rolników.¹⁹

Dochód do dyspozycji brutto jest używany w sektorze rolniczym do określenia dochodów gospodarstw domowych. Na jego wartość składa się dochód z produkcji rolniczej skorygowany o wiele różnych pozycji, który rolnicy i ich rodziny mogą przeznaczyć na konsumpcję i oszczędności²⁰.

Wykres 3: Wielkość nominalnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych w wybranych latach (w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jeśli chodzi o produkcję poszczególnych dóbr rolniczych, Polska jest unijnym liderem produkcji drobiu, jabłek, owsa, pszenżyta, czarnej porzeczki, maliny, kapusty i marchewki. Drugie miejsce w UE zajmujemy w produkcji żyta, truskawek i ogórków, a miejsce trzecie daje nam produkcja pszenicy, rzepaku, buraka cukrowego, kalafiora, cebuli i pora²¹.

¹⁹ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2016, s. 19

²⁰ J. Wiśniewska: *Produkcja...* wyd. cyt., str. 173

²¹ *Rolnictwo i gospodarka...*, wyd. cyt., s. 14.

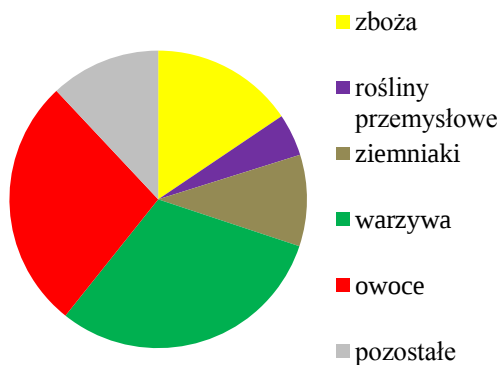
2. Charakterystyka sektora rolniczego w województwie mazowieckim

2.1. Ogólny zarys

Województwo mazowieckie zajmuje obszar 35558 km², co czyni je największym województwem w Polsce. Zamieszkuje je około 5,35 mln osób – również najwięcej w skali województw. Ponad 64,3% ludności żyje w miastach, ludność mieszkająca na wsi stanowi zatem 36,7% mieszkańców. Około 12,6% ludności pracującej, stanowią osoby zatrudnione w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie. W danych liczbowych jest to ponad 303tys. osób. Łączna powierzchnia użytków rolnych dla województwa wynosi 1,93 mln. ha, co stanowi około 54% ogólnej powierzchni województwa. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie indywidualnym o powierzchni powyżej 1ha wynosi 10,34 ha.

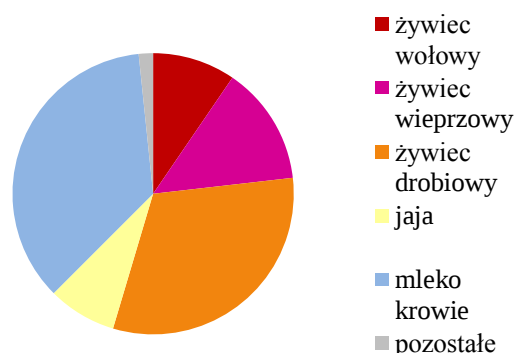
Produkcja rolnicza na terenie województwa stanowi 15,8% krajowej produkcji w ujęciu globalnym, produkcja towarowa natomiast 16,3%. Większy odsetek krajowej produkcji globalnej i towarowej posiada jedynie województwo wielkopolskie. W podziale na produkcję roślinną i zwierzęcą, jest to odpowiednio 15,4% krajowej produkcji roślinnej i 17,0% krajowej produkcji zwierzęcej (produkcja towarowa). Ponad 39,2% towarowej produkcji województwa stanowi produkcja roślinna, 60,8% produkcja zwierzęca.²²

Wykres 4: Struktura towarowej roślinnej produkcji rolniczej w woj. mazowieckim w 2014r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 5: Struktura towarowej zwierzęcej produkcji rolniczej w woj. mazowieckim w 2014r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

²² Dane GUS

Województwo mazowieckie specjalizuje się w wybranej produkcji rolniczej. Jest krajowym liderem, jeśli chodzi o produkcję owoców z drzew owocowych. Jest to aż 45% krajowej produkcji. Zdecydowanie dominuje produkcja jabłek. Na terenie województwa zlokalizowane jest największe zagłębie sadownicze Polski, zlokalizowane w okolicach Grójca i Warki. Jeśli chodzi o krzewy owocowe, to województwo dominuje w produkcji truskawek. Szczególnie dużo uprawia się ich w okolicy Czerwińska nad Wisłą. Duży odsetek krajowej produkcji porzeczek stanowią porzeczki zrywane na mazowieckich terenach. Województwo jest trzecim krajowym producentem zbóż, drugim producentem ziemniaków, do niedawna było czołowym producentem warzyw, choć jeśli chodzi o uprawę warzyw pod osłonami, nadal jest krajowym liderem. Jako przykład, można podać paprykowe zagłębie Polski w okolicach Radomia i Przysuchy. Jeśli chodzi o produkcję zwierzęcą, mazowieckie jest liderem w produkcji mleka, cieląt oraz drobiu. Szczególnie duża produkcja drobiu zlokalizowana jest w powiecie żuromińskim i mławskim. Bardzo duży odsetek krajowej produkcji stanowi także mazowiecka produkcja mięsa wołowego oraz jaj.

2.2. Rolnictwo w województwie mazowieckim na tle innych województw

Dobrym narzędziem służącym do opisu kondycji danego sektora gospodarki na określonym obszarze jest jego porównanie z kondycją tegoż sektora na innych obszarach. Podobne narzędzie, na podstawie wybranych danych, możemy zastosować do porównania mazowieckiego rolnictwa z rolnictwem w pozostałych województwach Polski.

Do porównania można użyć następujących kryteriów:

- Łączna powierzchnia użytków rolnych;
- Powierzchnia użytków rolnych według grup obszarowych;
- Zatrudnienie w rolnictwie;
- Produkcja rolnicza;
- Zużycie nawozów mineralnych, chemicznych i wapniowych na 1ha użytków rolnych;
- Powierzchnia zmeliorowanych użytków rolnych.

Porównując łączną powierzchnię użytków rolnych, województwo mazowieckie dysponuje największą powierzchnią. Zajmują one, jak wspomniano już wcześniej, obszar 1,93 mln. ha, a drugie pod względem powierzchni użytków rolnych jest województwo wielkopolskie (1,74 mln. ha). Świadczy to o dużym rolniczym potencjale obszarowym tego terenu.

Przyglądając się powierzchni użytków rolnych według grup obszarowych (tabela 1) widzimy, że w województwie mazowieckim zdecydowanie największy odsetek stanowią gospodarstwa o wielkości 1-15 ha. Oznacza to, że rolnictwo na Mazowszu wciąż charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem. Rolnicy, dysponujący małą powierzchnią gospodarstwa, bardzo często nie są w stanie się z niego utrzymać. Duży udział małych gospodarstw jest cechą charakterystyczną tradycyjnego typu rolnictwa i taki w istocie występuje na wielu obszarach województwa. Tak duże rozdrobnienie nie wpływa pozytywnie na rozwój rolnictwa. Dla porównania, w województwie pomorskim, wielkopolskim, zachodniopomorskim, czy warmińsko-mazurskim, największy procentowy udział w powierzchni użytków rolnych mają gospodarstwa o powierzchni powyżej 100 ha.

Tabela 1: Struktura powierzchni użytków rolnych wg grup obszarowych w 2015 r. (w %)								
	1-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	>100 ha
POLSKA	12,67	15,56	12,07	8,41	10,55	9,99	10,10	20,64
Dolnośląskie	7,23	9,83	7,36	5,52	7,05	9,21	13,09	40,71
Kujawsko-pomorskie	5,56	10,35	11,53	11,37	13,39	13,86	12,48	21,46
Lubelskie	17,82	23,57	14,37	7,97	10,81	8,90	8,16	8,40
Lubuskie	5,67	7,69	6,48	4,74	7,07	9,74	16,56	42,04
Łódzkie	16,55	28,34	17,64	9,67	9,26	8,78	5,08	4,68
Małopolskie	48,44	21,04	8,23	3,79	4,49	3,26	3,64	7,11
Mazowieckie	13,40	22,85	17,49	10,98	12,01	9,16	7,53	6,59
Opolskie	5,71	8,15	7,07	5,05	9,37	11,00	14,42	39,21
Podkarpackie	41,50	18,66	6,43	3,51	4,54	4,97	8,62	11,77
Podlaskie	5,96	14,35	16,71	14,24	18,32	13,82	8,79	7,81
Pomorskie	4,66	8,56	10,01	7,60	9,81	10,67	13,15	35,54
Śląskie	22,40	16,52	9,95	6,12	7,42	9,08	9,92	18,58
Świętokrzyskie	28,65	30,11	13,47	6,16	7,88	5,94	4,60	3,21
Warmińsko-mazurskie	3,06	5,98	8,48	8,25	11,71	13,66	13,89	34,98
Wielkopolskie	6,97	11,03	12,94	9,92	12,85	11,28	10,63	24,38
Zachodniopomorskie	3,06	5,30	5,39	3,87	6,29	8,54	15,10	52,46

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Liczba osób zatrudnionych w rolnictwie wyniosła w 2015 r. ponad 300 tys. i jest to druga największa liczba ze wszystkich województw. Więcej zatrudnionych w rolnictwie posiada jedynie województwo lubelskie (306 tys.). Z jednej strony świadczy to o dużym kapitale ludzkim mazowieckiego sektora rolniczego, ale z drugiej strony, w dobie mechanizacji oraz pamiętając o dużym rozdrobnieniu gospodarstw rolnych, powyższa statystyka nie napawa aż takim optymizmem.

Porównując odsetek krajowej rolniczej produkcji globalnej i towarowej, województwo mazowieckie jest drugim krajowym producentem dóbr rolniczych. Wraz z województwem wielkopolskim stanowi więcej niż 30% krajowej produkcji. Biorąc pod uwagę samą produkcję roślinną, badane województwo jest największym krajowym producentem.

Zestawiając ze sobą dane dotyczące zużycia nawozów mineralnych, chemicznych i wapniowych na 1ha użytków rolnych, w województwie mazowieckim notowane jest relatywnie małe zużycie nawozów w przeliczeniu na 1ha. W przypadku nawozów mineralnych lub chemicznych, jest to 87,3kg/ha, w przypadku nawozów wapniowych jest to 17,8kg/ha. W przypadku jednej, jak i drugiej wartości, jest to druga najmniejsza wartość zużycia w kraju. Z jednej strony świadczy to o względnie bardziej ekstensywnym typie rolnictwa, z drugiej strony można to interpretować, jako ukłon w stronę ekologicznego gospodarowania.

Przyglądając się odsetkowi zmeliorowanych użytków rolnych, w województwie mazowieckim zmeliorowanych jest 41,2% ogólnej powierzchni użytków rolnych i jest to 64,5% powierzchni użytków wymagających melioracji. Nie są to najlepsze statystyki, nie są i najgorsze, jednak, dla porównania, w województwie wielkopolskim zmeliorowanych jest 54,3% ogólnej powierzchni użytków rolnych i jest to 79% powierzchni użytków wymagających melioracji.²³

Gdyby podsumować powyższe dane dotyczące mazowieckiego rolnictwa, można wysnuć wniosek, że województwo ma duże perspektywy rozwoju, jednak nie wykorzystuje jeszcze w pełni swego potencjału. Na poszczególnych terenach występują grupy producenckie, specjalizujące się w określonej produkcji, jednak poziom specjalizacji mazowieckiego rolnictwa jest wciąż niewystarczający. Dużym wyzwaniem jest silne rozdrobnienie gospodarstw rolnych, a co za tym idzie, mniejsze gospodarstwa bardzo

²³ Dane GUS

często reprezentują ekstensywny typ rolnictwa. Największa łączna powierzchnia użytków rolnych nie musi oznaczać największej krajowej produkcji rolniczej, bowiem o tej decyduje wiele czynników, m.in. warunki przyrodnicze, gospodarka nawozami, odpowiednia technologia, czy organizacja produkcji.

2.3. Szanse i zagrożenia dla rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim

Mazowieckie rolnictwo niewątpliwie posiada duży potencjał, jednak tylko odpowiednio zagospodarowany, może przynieść spodziewane korzyści. Właściwy dobór strategii może dać gospodarce rolnej wiele szans rozwoju, jednak występują też zagrożenia, które, jeśli się realnie pojawią, mogą zahamować ten rozwój, bądź mu poważnie zagrozić.

Podpierając się powyższymi danymi oraz informacjami ze świata biznesu i polityki, można wysnuć pewne założenia będące szansami lub zagrożeniami dla rozwoju mazowieckiego rolnictwa. Pierwszą grupę założeń stanowić będą szanse, kolejną zagrożenia.

Dobłą okazją dla mazowieckich rolników może być realizacja koncepcji rolnictwa ekologicznego. W dobie rosnącej zamożności społeczeństw występuje coraz bardziej popularny trend na zdrową, ekologiczną żywność. Konsument jest skłonny zapłacić za dane dobra konsumpcyjne więcej, wiedząc, że pochodzą z ekologicznego chowu lub uprawy. Oczywiście dla producentów oznaczałoby to ograniczenie zużycia sztucznych nawozów, a co za tym idzie, mniejsze plony, choć znacznie poprawiłaby się jakość produktów. Rolnictwo ekologiczne jest bardziej pracochłonne od rolnictwa intensywnego, choć w przypadku województwa mazowieckiego oznaczałoby to lepsze wykorzystanie dużego potencjału ludzkiego. Bardzo dobrym rynkiem zbytu dla ekologicznej żywności jest choćby aglomeracja warszawska²⁴. Idąc dalej, promocja zdrowego trybu życia lansuje na rynku popyt na nieuprawiane dotąd na masową skalę rośliny. Zaliczyć możemy do nich zioła. Ponad 80% krajowej produkcji trafia na rynki zachodnie, choć i krajowy popyt rośnie. Co więcej, obecna struktura powierzchni gruntów w województwie mazowieckim nie stanowi większej przeszkody akurat dla tego rodzaju produkcji, bo nawet małe

²⁴ M. Sulmicka: *Tendencje rozwoju mazowieckiego rolnictwa*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2013, nr 12 s. 95-106.

gospodarstwa mogą zainwestować w taką produkcję²⁵. Popularne staje się również używanie masy roślinnej, jako surowca energetycznego, szczególnie, że polska energetyka opiera się głównie na szkodliwych dla środowiska paliwach kopalnych.

Produkty wysokiej jakości mogą poprawić nie tylko krajową, ale i międzynarodową konkurencyjność rolnictwa. Dodatkowo taką konkurencyjność może zwiększyć promocja regionalnych marek. Udogodnieniem w tym zakresie może być choćby obecność produktu na liście produktów tradycyjnych tworzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Wpisane na listę mogą być produkty wyrabiane tradycyjnymi metodami od co najmniej 25 lat, stanowiące część kulturalnego dziedzictwa danego regionu. W województwie mazowieckim wpisane na listę są 103 produkty (stan na 1 maja 2017 r.), w województwie łódzkim 118, małopolskim 194, a w podkarpackim aż 216. Niewątpliwie dziedzictwo kulturowe mazowieckiej wsi chowa jeszcze wiele regionalnych skarbów, które można wypromować, zaczynając choćby od starania się o wpis na listę produktów tradycyjnych.

Mapa 1: Lista produktów tradycyjnych wg województw (stan na 1 maja 2017r.)

źródło: Lista produktów tradycyjnych wg województw - www.minrol.gov.pl

²⁵ D. Markowski: Uprawa ziół- dodatkowy biznes – www.farmer.pl , z dnia 14 lipca 2014 r.

Dodatkowym udogodnieniem dla rolników może być budowa oraz rozwój lokalnych targowisk. Możliwość zbytu produktów na targowisku może dodatkowo poprawić dochodowość mazowieckich rolników, a bezpośrednia sprzedaż wpływa na budowanie marki, pozwala lepiej rozpoznać potrzeby rynku oraz regulować ceny²⁶. Na kreowanie pozycji na rynku ma także wpływ organizowanie targów rolniczych i ekologicznych oraz takie formy promocji, jak choćby stoiska z lokalnymi wyrobami na imprezach kulturalnych.

Kolejną szansą dla mazowieckiego rolnictwa może być prowadzona na szerszą skalę edukacja ludności rolniczej i wiejskiej w zakresie agrobiznesu oraz ubiegania się o dotacje. Organizowanie szkoleń, konferencji, kampanii społecznych może skłonić część rolników do restrukturyzacji swoich gospodarstw, nowych inwestycji technologicznych, bądź zmiany profilu działalności. Edukacja w zakresie rolnictwa powinna obejmować także mechanizmy mające zachęcić młodych ludzi do podjęcia działalności rolniczej.

Bardzo ważnym argumentem w kontekście szans dla rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim jest zwiększenie poziomu specjalizacji produkcji rolniczej. Mimo, że na terenie województwa zlokalizowane są ośrodki specjalizujące się w danej produkcji rolniczej, jest jeszcze wiele terenów o bliżej nieokreślonej specyfice działalności rolniczej, bądź też niedopasowanych do warunków przyrodniczych. Na glebach słabej klasy często od lat uprawia się zboża, zamiast przestawić się np. na produkcję zwierzęcą. Dlatego bardzo potrzebne są grupy producentów rolnych i powstawanie takich grup powinno być promowane i wspierane. Warto również pomyśleć nad odpowiednim wykorzystaniem rynkowych nisz w rolnictwie. Jako przykład można podać wspomnianą wcześniej produkcję ziół, czy choćby agroturystykę, fermy królików, produkcję koziego sera i wiele innych. Szczególnie zainteresowani zagospodarowaniem nisz w rolnictwie powinny być osoby dysponujące niewielkim gospodarstwem rolnym.

Bardzo ważną i dość oczywistą w kontekście niniejszej pracy szansą są możliwości wsparcia z funduszy unijnych. Niestety w okresie programowania 2014-2020 województwo mazowieckie nie dostało tak dużej puli środków do wykorzystania, jak choćby w poprzednim okresie. Było to spowodowane faktem, że PKB per capita dla województwa przekroczyło 75% średniej unijnej, w skutek czego województwo

²⁶ M. Sulmicka: Tendencje..., wyd. cyt.

mazowieckie uzyskało status województwa w fazie przejściowej. Jest to jednak pozorna konwergencja województwa, gdyż większość PKB wytwarza Warszawa, a pozostałe podregiony województwa wcale nie rozwijają się tak dynamicznie, pozostając nieco z tyłu nawet w skali kraju. Dlatego prowadzone są dyskusje mające na celu wydzielenie Warszawy z województwa, bądź wydzielenie podregionu Warszawy, jako oddzielnej jednostki NUTS 2, bez administracyjnego podziału województwa, po to, by większa pula środków zasiliła pozostałą część województwa. Przyjmując, że uda się spełnić te założenia, możemy upatrywać zwiększone unijne wsparcie w przyszłości, jako dużą szansę.

Mazowieckie rolnictwo ma szerokie perspektywy rozwoju w przyszłości, jeśli wykorzysta swój potencjał, choć będzie musiało stawić czoła wielu zagrożeniom. Pierwszym poważnym zagrożeniem, jakie może się pojawić, są niekorzystne zmiany koniunktury na rynkach. W ostatnich latach w Polsce występował problem nadprodukcji mleka, którego czołowym producentem jest województwo mazowieckie, w skutek czego wielu rolników ucierpiało, gdyż musieli płacić unijne kary za nadprodukcję. Limity produkcji zostały przez UE zniesione, lecz problem zwiększonej podaży pozostał. Problem zawyżonej podaży w stosunku do popytu dotyczył również polskich jabłek, których to głównym producentem jest województwo mazowieckie. Poza tym, w skutek promocji zdrowego odżywiania, można w przyszłości oczekiwać spadku spożycia mleka, czy też mięsa, co odbiłoby się negatywnie na wielu mazowieckich rolnikach. Zarówno popyt na produkty rolne, jak i ich podaż w krótkim okresie są niezwykle trudne do kontrolowania, a dołączając do tego globalne wahania cen tych produktów na rynkach, trzeba się liczyć z realnym zagrożeniem ze strony zmian koniunkturalnych.

Kolejną trudnością, z jaką zmierzyć się może nie tylko mazowieckie, ale i polskie rolnictwo, są stosunki z innymi państwami. Z roku na rok Polska osiąga coraz większe korzyści z eksportu produktów rolnych i spożywczych. W 2015 roku Polska osiągnęła dodatni bilans handlowy w tym sektorze. O ile o krajach UE możemy mówić, jako o względnie stabilnych partnerach handlowych, to stosunki z krajami za naszą wschodnią granicą mogą stanowić pewien problem dla polskich rolników. W szczególności niestabilnym partnerem jest Rosja, która już w przeszłości nakładała już embargo na polskie jabłka, wieprzowinę, czy drób.

Problemem dla dochodowości działalności rolniczej w skali województwa i całego kraju może być wzrost cen środków do produkcji. Same tylko zmiany cen paliw nie

pozostają bez wpływu na rolników. Niekorzystnym wahaniom mogą ulegać także ceny nawozów sztucznych, środków ochrony roślin, czy też pasz. W ostatnich latach wskaźnik nożyc cenowych nie był zbyt korzystny dla rolników i istnieje realne zagrożenie, że ten trend się utrzyma.

Realnym i trudnym do zminimalizowania zagrożeniem dla rozwoju mazowieckiego rolnictwa może być niekorzystne działanie sił natury. Wiosenne przymrozki są częstą zmorą sadowników oraz producentów warzyw, a województwo mazowieckie jest wiodącym producentem owoców oraz warzyw. Poważnym zagrożeniem są susze, gdyż kurczą się krajowe zasoby wody. Lokalnie rolnikom zagrażać mogą powodzie, gradobicia oraz inne klęski żywiołowe.

Mazowieckie rolnictwo musi liczyć się także z zagrożeniem płynącym z odpływu ludności z terenów wiejskich do miast. Szczególnie dotyczy to młodych ludzi, którzy w poszukiwaniu pracy oraz lepszych warunków życia emigrują do większych miast lub zagranicę. Jeśli niekorzystne dla terenów wiejskich trendy migracyjne ulegną nasileniu, nie pozostanie to bez wpływu na mazowieckie rolnictwo.

Tabela 2: Szanse i zagrożenia dla rozwoju mazowieckiego rolnictwa	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Rolnictwo ekologiczne • Promocja regionalnych marek • Rozwój lokalnych targowisk • Edukacja w zakresie rolnictwa • Większa specjalizacja produkcji rolnej • Wsparcie ze środków unijnych	• Niekorzystne zmiany koniunktury na rynkach • Relacje z innymi państwami • Wzrost cen środków do produkcji • Działanie sił natury • Odpływ ludności ze wsi

Źródło: Opracowanie własne

Zestawienie szans i zagrożeń dla rolnictwa w województwie mazowieckim (tabela 2) przedstawia tylko wybrane aspekty. By ten sektor gospodarki dynamicznie się rozwijał, zarówno rolnicy, jak i instytucje państwowe oraz samorządowe, muszą uczyć się, jak wykorzystywać szanse i przeciwdziałać zagrożeniom. Dlatego ważne jest, by sektor rolniczy i państwo coraz lepiej ze sobą współpracowali.

3. Finansowanie rozwoju rolnictwa w Polsce

3.1. Kanały finansowania rolnictwa w Polsce

W dobie dynamicznego rozwoju gospodarki, w sektorze rolniczym rośnie zapotrzebowanie na kapitał i rolnicy coraz częściej sięgają po różnego rodzaju zewnętrzne źródła finansowania. Otoczenie rynkowe, badając popyt na rozmaite usługi i produkty finansowe wśród rolników, próbuje zapewnić dopasowaną do ich potrzeb podaż. Nie sposób wymienić wszystkich usług finansowych, z których korzystają rolnicy. Niektóre z nich cieszą się dużą popularnością, do innych rolnicy podchodzą nieufnie. Dlatego lepiej skupić się na wybranych, ważniejszych kanałach finansowania.

Instrumenty wsparcia finansowego dla gospodarstw rolnych można podzielić na dwie zasadnicze grupy: wsparcie komercyjne i wsparcie rządowe. Pierwszy rodzaj wsparcia obejmuje wiele rodzajów ofert kierowanych do rolników przez banki, instytucje pożyczkowe, ubezpieczeniowe, czy też firmy leasingowe. Możemy do nich zaliczyć kredyty, ubezpieczenia, czy też leasing sprzętu. Zwłaszcza kredyty oferowane rolnikom charakteryzują się dużą różnorodnością, szczególnie w przypadku banków, gdzie jedną z docelowych grup klientów, stanowią podmioty trudniące się działalnością rolniczą. Nie wszystkie banki są zainteresowane wsparciem rolników, ze względu na niski poziom stałości ich dochodów, a co za tym idzie, większe ryzyko. Dlatego mało banków jest w stanie zaoferować tej grupie klientów np. kredyt hipoteczny²⁷. Spośród kredytów udzielanych rolnikom można wymienić²⁸:

- Kredyty obrotowe (na zakup środków do produkcji rolnej, na bieżącą działalność rolniczą);
- Kredyty na zakup użytków rolnych;
- Kredyty na rozbudowę gospodarstwa rolnego;
- Kredyty na zakup urządzeń rolniczych;
- Kredyty na zmianę profilu działalności;
- Kredyty kłaskowe;

²⁷ Finansowanie gospodarstwa rolnego – www.newsweek.pl, z dnia 31 sierpnia 2015 r.

²⁸ Tamże.

- Kredyty na rozpoczęcie działalności przez młodych rolników.

Dużą popularnością wśród rolników cieszą się kredyty preferencyjne. Są to kredyty udzielane na lepszych, niż rynkowe, warunkach, do których dopłaca Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Oferowane są tylko przez niektóre banki. Od 2015r. są to²⁹:

- Bank Polskiej Spółdzielczości S.A.;
- SGB-Bank S.A.;
- Krakowski Bank Spółdzielczy;
- Bank BGŻ BNP Paribas S.A.;
- Raiffeisen Bank Polska S.A.;
- Bank Zachodni WBK S.A.;
- Pekao S.A.

Podział kredytów preferencyjnych udzielanych przez ARiMR od 2015 r. przedstawia tabela 3.

Tabela 3: Kredyty preferencyjne udzielane przez ARiMR od 2015 r.	
Nazwa rodzaju kredytu	Przeznaczenie
Linia RR	inwestycje w rolnictwie i rybactwie śródlądowym
Linia Z	zakup użytków rolnych
Linia PR	inwestycje w przetwórstwie rolnym oraz zakup akcji lub udziałów
Linia inwestycyjna KO1 i obrotowa KO2	wznowienie produkcji w gospodarstwach rolnych, które ucierpiały w skutek klęsk żywiołowych
Linia inwestycyjna DKO1 i obrotowa DKO2	wznowienie produkcji rolnej w dużych przedsiębiorstwach, które ucierpiały w skutek klęsk żywiołowych
Linia KO	bieżąca działalność rolnicza
Linia ZC	spłata zobowiązań cywilnoprawnych
Linia MRcsk	zakup użytków rolnych przez młodych rolników

Źródło: Kredyty preferencyjne w 2015 r. – www.arimr.gov.pl

²⁹ Kredyty preferencyjne – www.arimr.gov.pl, dostęp 5 maja 2017

Stosunkowo dobrą i cieszącą się coraz większą popularnością alternatywą dla kredytu staje się leasing maszyn rolniczych. W 2015 r. stanowił aż 24,6% całego leasingu maszyn i urządzeń w Polsce. Łączne finansowanie maszyn i urządzeń rolniczych wyniosło 3,9 mld zł³⁰. Jeśli rolnik prowadzi pełną księgowość, może wliczyć raty leasingowe w poczet kosztów działalności, odnosi zatem korzyści podatkowe. Z drugiej strony dużą barierą dla rozwoju leasingu rolniczego jest obecność przepisów ograniczających łączenie leasingu maszyn rolniczych z korzystaniem ze środków unijnych³¹.

Finansowe wsparcie rządowe dla rolników jest w Polsce realizowane głównie przez dwie akredytowane agencje płatnicze środków unijnych: Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Agencję Rynku Rolnego (ARR). Od 1 września 2017 r. ARiMR przejmie zadania ARR związane z unijnymi środkami, stając się jedyną akredytowaną agencją płatniczą. Zlikwiduje to dualizm płatniczy wsparcia rządowego dla rolników, będący zbędnym i źle odbieranym przez rolników problemem. Wszystkie zadania Agencji Nieruchomości Rolnych i pozostałe zadania ARR przejmie nowo powstały Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa³².

Rządowe wsparcie dla rolnictwa pochodzi z trzech źródeł: Europejskiego Funduszu Rolnego Gwarancji (EFRG), Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i środków krajowych. EFRG realizuje zadania z I filara Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), związane z finansowaniem interwencji na rynkach rolnych i dopłatami bezpośrednimi. Fundusz finansuje głównie³³:

- Refundacje wywozu produktów rolniczych do państw trzecich;
- Interwencje w zakresie regulacji rynków rolnych;
- Dopłaty bezpośrednie dla rolników;
- Działania informacyjno-promocyjne na rzecz produktów rolnych;
- Programy promujące spożywanie owoców w szkole.

EFRROW realizuje założenia II filaru WPR związane ze wspieraniem rozwoju i wzrostu konkurencyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Z tego funduszu finansowany

³⁰ T. Sudaj – Leasing w branży rolniczej – www.nowoczesnerolnictwo.info, dostęp 7 maja 2017 r.

³¹ B. Socha: Leasing kontra dotacje – www.nowoczesnerolnictwo.info, dostęp 7 maja 2017 r.

³² D. Kucman – KOWR zastąpi dwie rolnicze agencje – www.rolniczeabc.pl, z dnia 20 lutego 2017 r.

³³ Finansowanie wspólnej polityki rolnej – www.eur-lex.europa.eu, dostęp 8 maja 2017 r.

jest w Polsce Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Główne cele EFRROW to³⁴:

- Poprawa konkurencyjności rolnictwa przez wsparcie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji;
- Poprawa stanu środowiska naturalnego i terenów wiejskich poprzez wspieranie zagospodarowania gruntami;
- Poprawa jakości życia na terenach wiejskich oraz wspieranie różnicowania działalności gospodarczej.

3.2. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

3.2.1. Ogólna charakterystyka

ARiMR jest główną rolniczą agencją płatniczą w Polsce. Powstała w 1994 r. w celu wspierania rozwoju rolnictwa i wsi. Nadzór nad agencją jest sprawowany przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a nadzór w zakresie gospodarki finansowej sprawuje Minister Finansów³⁵. Oprócz rozlokowywania środków z EFRG, EFRROW oraz wsparcia krajowego, ARiMR odpowiedzialna jest także za środki z Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR), jednak działania finansowane z tego funduszu nie będą przedmiotem niniejszej pracy. Agencja zajmuje się także prowadzeniem rejestru oznakowanych zwierząt gospodarskich (System IRZ) oraz systemu identyfikacji działek rolnych (LPIS).

Na czele struktury organizacyjnej agencji stoi prezes, którego powołuje prezes RM, na wniosek Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Ministra Finansów. Oprócz Centrali ARiMR, na obszarze całego kraju funkcjonuje 16 Oddziałów Regionalnych (po jednym na województwo) oraz 314 Biur Powiatowych³⁶.

Działania ARiMR kierowane są przede wszystkim do rolników, grup producentów rolnych, mieszkańców wsi, przedsiębiorców i samorządów. Dodatkowo są to także

³⁴ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

³⁵ Rolnictwo i gospodarka..., wyd. cyt., str. 151

³⁶ Czym jest ARiMR? – www.arimr.gov.pl, dostęp 11 maja 2017 r.

podmioty z sektora rybackiego. Do 31 maja 2016 agencja wypłaciła beneficjentom 264,8 mld zł, z czego aż 252,4 mld zł w okresie członkostwa w Unii Europejskiej³⁷.

3.2.2. Działania w ramach EFRG

Głównym instrumentem, jakim wdrażaniem zajmuje się ARiMR w ramach środków z EFRG, są płatności bezpośrednie. Ich pierwotnym i głównym celem była rekompensacja spadku dochodów rolników w wyniku obniżki cen gwarantowanych. Płatności zatem nie mają bezpośrednio na celu wpływania na produkcję rolną, lecz na dochody rolników, dzięki czemu rolnicy mają dopasowywać produkcję nie do wysokości dopłat bezpośrednich, lecz do zapotrzebowania i warunków rynkowych. Obecnie, w wyniku reform WPR, możemy, oprócz wsparcia dochodów rolniczych, wymienić kilka innych celów płatności bezpośrednich:

- Utrzymywanie użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej, w stanie zgodnym z ochroną środowiska;
- Rekompensata kosztów związanych z dostosowaniem produkcji do wymogów unijnych;
- Równe warunki konkurencji na rynku rolno-spożywczym;
- Pomoc w realizacji rozwiązań związanych z ochroną środowiska, klimatem, czy energią odnawialną.

W Polsce stawkę płatności oblicza się za pomocą uproszczonego Systemu Jednolitej Płatności Obszarowej (SAPS). System ten stosują kraje, które dołączyły do UE po 2004 r. (poza Maltą, Chorwacją i Słowenią). W systemie SAPS brak jest wymaganych uprawnień do płatności³⁸.

Płatności bezpośrednie mogą być uznane za najważniejszy instrument WPR, który jest rozdysponowywany przez ARiMR. Od początku korzystania przez Polskę z dopłat unijnych, polscy beneficjenci otrzymali aż 131,7 mld zł w ramach dopłat bezpośrednich. Ze wsparcia korzysta 1,4 mln rolników w całym kraju. Płatności stanowią znaczną część

³⁷ Rolnictwo i gospodarka..., wyd. cyt., str. 152

³⁸ Płatności bezpośrednie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej- historia – www.arimr.gov.pl, dostęp 13 maja 2017 r.

dochodów wielu gospodarstw rolnych³⁹. W okresie programowania 2014-2020 dla naszego kraju wyznaczono kwotę ok. 21,15 mld euro, jednak z uwagi na to, że Polska wykorzystała możliwość przesunięcia części środków z II filaru WPR, 25% koperty II filaru zasiliło kopertę płatności bezpośrednich. Jest to ponad 2,34 mld euro, co daje w sumie około 23.5 mld euro⁴⁰.

Rodzaje płatności bezpośrednich prowadzonych przez ARiMR w 2016 roku oraz ich wysokość ukazuje tabela 4.

Tabela 4: Płatności bezpośrednie w 2016 roku			
Rodzaj płatności	Koperta finansowa (w mln PLN)	Stawka płatności	Podstawowe informacje
Jednolita płatność obszarowa	6555,25	462,05 zł/ha	- Przysługuje do każdego kwalifikującego się hektara - Maksymalna kwota płatności nie może przekroczyć 150 tys. euro dla jednego gospodarstwa
Płatność na zazielenienie (greening)	4399,49	310,10 zł/ha	- Przysługuje rolnikom realizującym praktyki przyjazne dla klimatu i środowiska (zazielenienie) - Zazielenienie realizuje się przez dywersyfikację upraw, utrzymanie trwałych użytków zielonych i obszarów proekologicznych
Płatność dla młodych rolników	293,30	231,97 zł/ha	Przysługuje rolnikom rozpoczynającym własną działalność rolniczą, których wiek w roku składania wniosku nie przekroczył 40 lat
Płatność dodatkowa	1217,19	172,79 zł/ha	Przysługuje rolnikom, posiadającym małe lub średnie gospodarstwa, które nie mogą osiągnąć takiej skali produkcji jak duże gospodarstwa, ale mają realne szanse na rozwój.

³⁹ Rolnictwo i gospodarka..., wyd. cyt. str. 153

⁴⁰ Tamże, str. 96

Płatność związana z produkcją	2199,75	Zależnie od rodzaju produkcji	- Ma zadanie wesprzeć sektory produkcji rolniczej o dużym znaczeniu, znajdujące się w trudnej sytuacji - Dzieli się na płatności dla: bydła, krów, owiec, kóz, owoców miękkich, roślin wysokobiałkowych, chmielu, buraków cukrowych, ziemniaków skrobiowych, pomidorów, lnu oraz konopi włóknistych
Przejęciowe wsparcie krajowe	145,51	4,12 zł/kg (Virginia) 2,89 zł/kg (pozostały tytoń)	Obejmuje sektor tytoniu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Koperty finansowe oraz stawki płatności bezpośrednich za rok 2016 – www.arimr.gov.pl ; Rolnictwo i gospodarka..., wyd. cyt., str. 97-101

Niewątpliwie płatności bezpośrednie są największym unijnym instrumentem wsparcia rolników. W ramach EFRG, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa udziela także wsparcia w celu wspólnej organizacji rynku owoców i warzyw. W ramach tej pomocy, agencja⁴¹:

- Pokrywa koszty związane z powstawaniem grup producenckich;
- Pokrywa część kwalifikowanych kosztów inwestycji (np. budowa pomieszczeń służących magazynowania lub przygotowania warzyw i owoców do sprzedaży, zakup sprzętu technicznego);
- Zapewnia dofinansowanie programów operacyjnych organizacji producenckich, w tym np. marketing, usługi doradcze, zmiany w zakresie poprawy jakości produktów.

3.2.3. Wsparcie w ramach EFRROW

W ramach EFRROW realizowany jest w Polsce, za pośrednictwem ARiMR, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. W zależności od okresu programowania, cele programu,

⁴¹ Czym jest ARiMR- www.arimr.gov.pl , dostęp 11 maja 2017 r.

jego instrumenty i łączna pula środków zmieniały się. Obecnie realizuje się PROW 2014-2020, we wcześniejszym okresie programowania był to PROW 2007-2013.

Na realizację PROW 2007-2013 wyznaczono budżet w wysokości około 17,4 mld euro, z czego ponad 13,4 mld euro to środki unijne, a około 4 mld euro pochodziło z budżetu państwa. Z pomocy korzystali rolnicy, lokalne samorządy, przedsiębiorcy oraz właściciele lasów⁴². Do 31 grudnia 2015 r. w ramach PROW 2007-2013 wypłacono 74,29 mld zł i z pomocy skorzystało około 1,2 mln beneficjentów⁴³. Program sprzyjał następującym celom⁴⁴:

- Przyspieszeniu modernizacji gospodarstw rolnych;
- Poprawie konkurencyjności w zakresie jakości żywności i przetwórstwa rolno-spożywczego;
- Ożywieniu zmian zachodzących w rolnictwie i rynku ziemi przez renty strukturalne, premie dla młodych rolników oraz finansowaniu scalania gruntów;
- Zachęcaniu rolników do prowadzenia gospodarstw w sposób przyjazny dla środowiska oraz zachowaniu cennych roślinnych siedlisk i rodzimych ras;
- Wsparciu dopłatami ONW rolnictwa na terenach górskich oraz innych trudnych do gospodarowania obszarach;
- Polepszaniu lesistości na terenie kraju;
- Pobudzaniu przedsiębiorczości na terenach wiejskich oraz tworzeniu miejsc pracy;
- Odnowie wsi, pobudzaniu aktywności i ludności wiejskiej, budowie społecznego kapitału;
- Podwyższaniu kwalifikacji rolników i właścicieli lasów oraz ułatwianiu im dostępu do usług doradczych;
- Podnoszeniu jakości życia na wsi.

Realizacji powyższych celów mają służyć działania, które zostały podzielone na 4 osie i pomoc techniczną (zob. tabelę 5).

⁴² J. Góral – *Podejście horyzontalne czy regionalne w podziale środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020*. Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014, s. 62

⁴³ Rolnictwo i gospodarka..., wyd. cyt., str. 158

⁴⁴ J. Góral – *Podejście...*, wyd. cyt., str. 63

Tabela 5: Działania w ramach PROW 2007-2013		
Osie	Wyplacone środki (w mld PLN)	Działania
Oś I: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego	33,37	szkolenia zawodowe dla rolników i leśników, wsparcie młodych rolników, usługi doradcze, renty strukturalne, modernizacja gospodarstw, rozwój infrastruktury związanej z rolnictwem i leśnictwem, zwiększanie wartości dodanej produkcji, uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności, dział. promocyjna, zobowiązania z lat 2004-2006 w zakresie wsparcia gospodarstw niskotowarowych
Oś II: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich	22,01	wsparcie ONW, program rolnośrodowiskowy, odtwarzanie potencjału produkcji leśnej dotkniętego przez katastrofy, zalesianie
Oś III: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej	14,46	odnowa i rozwój wsi, tworzenie oraz rozwój mikroprzedsiębiorstw, różnicowanie w kierunku dział. rolniczej, usługi dla gospodarki wiejskiej i ludności
Oś IV: LEADER	1,07	wdrażanie lokalnych strategii rozwojowych, wdrażanie projektów współpracy, funkcjonowanie lokalnej grupy działania oraz nabywanie umiejętności i aktywizacja
Pomoc techniczna	0,28	wszelkie działania o charakterze organizacyjnym i informacyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Góral – *Podejście...*, wyd. cyt., str. 64

Obecnie realizowany PROW 2014-2020 posiada budżet w wysokości 13,6 mld euro. Ponad 8,6 mld euro to środki pochodzące z UE, a blisko 5 mld euro pochodzi z budżetu krajowego. Głównym celem programu jest działanie w zakresie poprawy konkurencyjności rolnictwa, przy uwzględnieniu dbałości o środowisko naturalne oraz zrównoważony terytorialny rozwój obszarów wiejskich⁴⁵.

⁴⁵ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 – www.minrol.gov.pl, dostęp 15 maja 2017 r.

PROW 2014-2020 opiera się na 6 priorytetach wyznaczonych przez UE dla realizacji polityki na rzecz rozwoju obszarów wiejskich⁴⁶:

- Usprawnienie transferu wiedzy oraz innowacji;
- Poprawa konkurencyjności rolnictwa i zwiększanie rentowności gospodarstw rolnych;
- Lepsza organizacja łańcucha żywnościowego oraz wspieranie zarządzania ryzykiem;
- Ochrona ekosystemów będących zależnymi od rolnictwa oraz leśnictwa;
- Efektywne gospodarowanie zasobami, zmiana gospodarki na niskoemisyjną oraz odporną na zmiany klimatyczne;
- Zwiększenie włączenia społecznego, promocja rozwoju gospodarczego na wsiach, ograniczanie ubóstwa.

Do wymienionych priorytetów mają służyć działania i poddziałania, przewidziane w budżecie PROW 2014-2020 (zob. tabela 6).

Tabela 6: Działania w ramach PROW 2014-2020	
Działania	Poddziałania
Transfer wiedzy oraz działalność informacyjna	• Wspieranie kształcenia zawodowego oraz szkolenia • Wsparcie dla działań informacyjnych i na demonstracje
Usługi doradcze	• Wsparcie szkolenia doradców • Świadczenie porad rolniczych • Świadczenie porad dla właścicieli lasów
Systemy jakości produktów	• Wsparcie nowych uczestników systemów jakości • Wsparcie działań informacyjno-promocyjnych
Inwestycje w środki trwałe	• Inwestycje na obszarach Natura 2000 • Inwestycje na obszarach OSN (Obszary Szczególnego Narażenia) • Modernizacja gospodarstw • Przetwórstwo oraz marketing produktów rolnych • Scalanie gruntów
Przywracanie potencjału produkcyjnego gospodarstwom dotkniętym klęskami żywiołowymi	• Inwestycje odtwarzające potencjał rolniczy • Inwestycje zapobiegające niszczeniu potencjału rolniczego

⁴⁶ J. Góral – *Podejście...* wyd. cyt., str. 88

Rozwój działalności rolniczej	• Premie dla młodych rolników • Premie na rozpoczęcie pozarolniczej działalności • Płatności dla rolników, przekazujących małe gospodarstwa • Restrukturyzacja małych gospodarstw • Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości – rozwoju usług rolniczych
Podstawowe usługi oraz odnowa wsi	• Budowa, modernizacja lokalnych dróg • Gospodarka wodno-ściekowa • Inwestycje w obiekty kulturalne • Inwestycje w lokalne targowiska • Ochrona zabytków i tradycyjnych zabudowań
Inwestycje w obszarach leśnych	• Zalesianie
Tworzenie organizacji oraz grup producenckich	• Tworzenie producenckich grup i organizacji w rolnictwie i leśnictwie
Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne	• Szereg działań w zakresie zrównoważonego rolnictwa, ochrony tradycyjnych gatunków oraz siedlisk
Rolnictwo ekologiczne	• Płatności na utrzymanie rolnictwa ekologicznego • Płatności w okresie przekształcania w rolnictwo ekologiczne
Płatności dla terenów o ograniczonych warunkach naturalnych i o innych, szczególnych ograniczeniach	• Płatności ONW
Współpraca	• Współpraca w ramach grup EPI (Europejskie Partnerstwo Innowacyjne)
LEADER	• Lokalne strategie rozwoju • Projekty współpracy • Wsparcie kosztów bieżących oraz aktywizacji • Wsparcie przygotowawcze
Pomoc techniczna	• Wszelkie działania o charakterze organizacyjno-informacyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Tabela 5 i tabela 6 zawierają instrumenty wsparcia, które mogą wymagać oddzielnego wyjaśnienia. Renty strukturalne przyznawane są rolnikom, którzy nie osiągnęli jeszcze wieku emerytalnego, ukończyli 55 lat, ale zdecydowali się przekazać gospodarstwo i zaprzestać działalności rolniczej. Pod pojęciem LEADER kryje się rozwój lokalny kierowany przez społeczność. Mieszkańcy obszarów wiejskich mają możliwość budowania lokalnych strategii rozwoju oraz zrealizowania innowacyjnych pomysłów⁴⁷.

Ważnym instrumentem w kontekście wsparcia Programu Rozwoju Obszarów wiejskich jest Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich (KSOW). Finansowana jest ze środków z pomocy technicznej w ramach PROW. W jej skład wchodzi jednostka centralna i jednostki regionalne KSOW, wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, wojewódzkie grupy robocze oraz grupa robocza KSOW. W działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich angażuje się również wiele innych podmiotów, takich jak ARiMR, ARR, czy partnerzy spoza sektora rządowego lub samorządowego. KSOW jest częścią Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ESROW), a jej celem jest bieżące wspieranie oraz analiza wdrażania działań na rzecz rozwoju wsi oraz rozpowszechnianie wiedzy i informacji w tym zakresie dla zainteresowanych podmiotów⁴⁸.

3.2.4. Pomoc ze środków krajowych

W ramach pomocy krajowej, ARiMR udziela głównie dopłat do oprocentowania kredytów preferencyjnych, o których była już mowa w niniejszej pracy. Do 2004 roku, kiedy Polska przystąpiła do UE, dopłaty do kredytów preferencyjnych były największym budżetowym instrumentem wsparcia rolnictwa⁴⁹. Oprócz wspomnianych dopłat, agencja w ramach środków krajowych, finansuje m.in.⁵⁰:

- Gwarancje i poręczenia spłaty kredytów preferencyjnych (inwestycyjnych i kłaskowych)

⁴⁷ Informacje o LEADER – www.prow2007.sbrr.pl, dostęp 16 maja 2017 r.

⁴⁸ Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich – www.ksow.pl, dostęp 16 maja 2017 r.

⁴⁹ J.. Kulawik (red., *Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finanse oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych*), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014, str. 62

⁵⁰ Tamże.

- Poręczenia spłaty kredytów studenckich (studenci z obszarów wiejskich)
- Koszty utylizacji padłych zwierząt gospodarskich;
- Koszty przygotowania wniosku o rejestrację nazw i oznaczeń pierwotnych produktów rolniczych.

Od 1994 r. do 31 maja 2016 r. w ramach krajowej pomocy ARiMR wypłaciła rolnikom kwotę 21,3 mld zł⁵¹.

⁵¹ Rolnictwo i gospodarka..., wyd. cyt., str. 157.

4. Finansowanie rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim za pomocą środków unijnych

4.1. Rola dopłat bezpośrednich

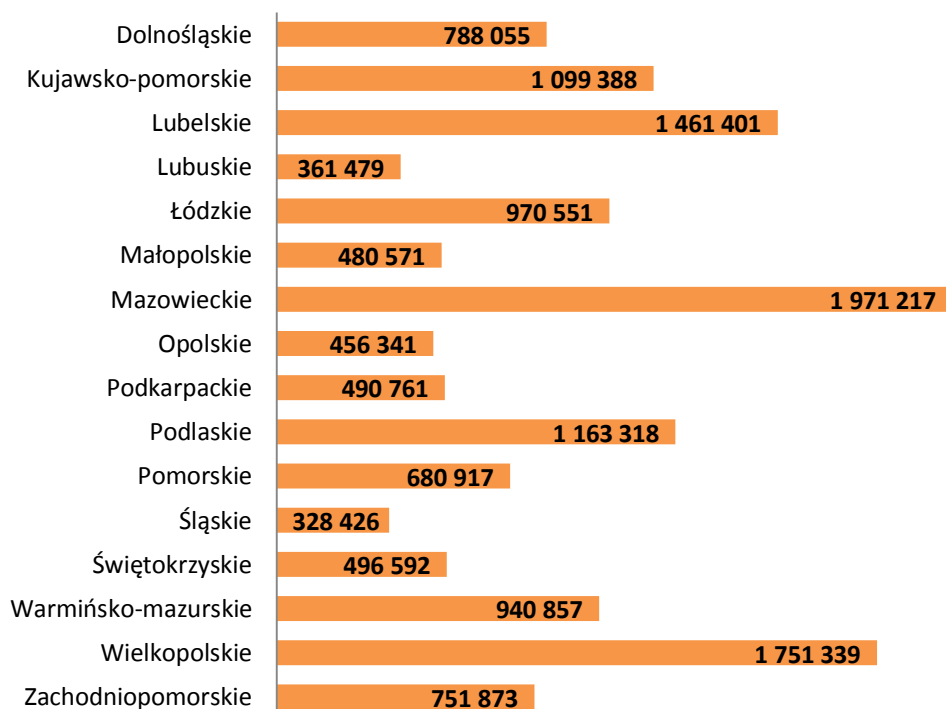
Dysponując już danymi o stanie rolnictwa w województwie mazowieckim oraz informacjami o środkach przeznaczanych na rolnictwo z unijnych funduszy w Polsce, można przyjrzeć się roli, jaką odgrywają owe środki w rozwoju mazowieckiego sektora rolniczego.

Głównymi instrumentami unijnego wsparcia dla rolników są płatności bezpośrednie oraz środki z PROW. Dopłaty bezpośrednie co roku są ważnym zastrzykiem finansowym wpływającym do kieszeni rolników, poprawiając ich dochody. Województwo mazowieckie jest największym beneficjentem tych środków.

Tabela 7: Kwoty zrealizowanych płatności bezpośrednich wg województw w 2015r. (w tys. zł)						
	Jednolite płatności obszarowe	Płatności na zazielenienie	Płatności dla młodych rolników	Płatności dodatkowe	Płatności związane z produkcją	Przejściowe wsparcie krajowe
POLSKA	6 274 099	4 239 982	262 913	1 181 163	2 082 296	152 631
Dolnośląskie	390 119	262 170	11 204	58 470	60 778	5 314
Kujawsko-pomorskie	459 144	308 163	20 913	93 406	204 052	13 710
Lubelskie	608 841	408 223	30 137	124 264	217 355	72 581
Lubuskie	178 719	119 844	6 123	25 663	30 881	249
Łódzkie	427 464	287 096	19 908	92 765	143 075	243
Małopolskie	222 803	150 879	8 831	29 423	51 461	17 174
Mazowieckie	835 126	558 712	35 842	185 449	352 888	3 200
Opolskie	217 078	150 902	7 662	33 811	46 592	296
Podkarpackie	242 596	163 157	8 854	33 018	33 701	9 435
Podlaskie	461 262	308 753	22 885	113 944	248 039	8 435
Pomorskie	312 677	214 585	12 240	54 980	83 905	2 530
Śląskie	155 377	104 561	6 351	25 904	36 004	229
Świętokrzyskie	218 429	146 509	9 868	40 371	63 200	18 215
Warmińsko-mazurskie	424 712	288 213	15 707	76 612	134 768	845
Wielkopolskie	748 516	512 831	35 825	146 235	307 765	167
Zachodniopomorskie	371 235	255 383	10 564	46 850	67 832	9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 6: Suma kwot zrealizowanych płatności bezpośrednich wg województw w 2015 r. (w tys. zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W samym tylko 2015 r. mazowieccy rolnicy dostali niemal 2 mld zł dotacji w ramach płatności bezpośrednich (zob. wykres 6). Na jakie cele zostały wydatkowane te środki? Trudno to jednoznacznie stwierdzić. Niestety brak jest kontroli nad wydatkowaniem środków z płatności bezpośrednich. Nie są one z założenia przeznaczane na konkretne inwestycje, ich głównym celem jest zwiększenie dochodów rolników. Dlatego ocena ich roli, bądź efektywności jest niezwykle trudna⁵². Przeprowadzane ankiety wskazują, że rolnicy wydają pieniądze z dopłat na zakup środków do produkcji, cele konsumpcyjne, związane z prowadzeniem gospodarstw domowych, spłatę zobowiązań, czy inwestycje. Bez względu na wielkość gospodarstwa, najwięcej pieniędzy wydatkowanych jest na zakup środków do produkcji, czyli wsparcie bieżącej działalności rolniczej. W małych gospodarstwach stosunkowo duży odsetek środków jest wydatkowany na cele gospodarstwa domowego, a mało środków przeznaczanych jest na inwestycje. Proporcja ta

⁵² A. Niewiadomski: *Wpływ funduszy strukturalnych na poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa na przykładzie jednolitych płatności obszarowych* [w:] A. Nowak (red.) „*Wpływ funduszy strukturalnych na poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa*”, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2013, str. 244

przedstawia się zgoła inaczej, jeśli chodzi o duże gospodarstwa. Więcej pieniędzy wydaje się tam na cele inwestycyjne, niż konsumpcyjne. W przypadku mniejszych gospodarstw płatności bezpośrednie pełnią więc funkcję świadczenia socjalnego, z niewielkim wpływem na inwestycje rolnicze oraz produkcję. Jest to oczywiście zgodne z pierwotnym celem płatności bezpośrednich WPR, mówiącym że dopłaty mają wpływać na dochód, nie na produkcję rolną. Negatywną konsekwencją tego stanu rzeczy jest utrzymywanie niekorzystnej struktury agrarnej⁵³. Biorąc pod uwagę przeważający odsetek małych gospodarstw w strukturze powierzchni użytków rolnych województwa mazowieckiego⁵⁴, można pokusić się o stwierdzenie, że znaczna część środków z dopłat przeznaczana jest przez mazowieckich rolników na cele związane z gospodarstwem domowym. Płatności nie motywują do inwestowania w działalność rolniczą, zatem także ich wpływ na konkurencyjność mazowieckiego, czy też polskiego rolnictwa jest stłumiony. Trudno ten wpływ jednoznacznie ocenić, zważając na to, że środki z dopłat, będących instrumentem Wspólnej Polityki Rolnej, wpływają na wiele gałęzi gospodarki, nie wpływając na samo rolnictwo w pożądanym stopniu⁵⁵.

Warto przyjrzeć się konsekwencjom wydatkowania przez rolników największej części dopłat bezpośrednich na zakup środków do produkcji. Biorąc pod uwagę znaczny wzrost cen środków do produkcji w ostatnich latach, takie przeznaczenie środków z dopłat niejako ratuje kieszenie rolników. Z drugiej strony jednak może wpływać na intensyfikację produkcji, m.in. poprzez zwiększenie chemizacji, co nie jest zgodne z celami WPR, zakładającymi dbałość o środowisko naturalne. Nieracjonalne zwiększanie skali produkcji jest także zjawiskiem niepożądanym w kontekście WPR i sprzecznym z pierwotnym celem dopłat bezpośrednich, które miały co do zasady nie wpływać na produkcję. Przyglądając się jednak sytuacji polskiego rolnictwa, które charakteryzuje się mniejszą produktywnością, niż w innych krajach UE, takie przeznaczenie środków dopłat wpływa na wyrównywanie różnic między regionami. Przeprowadzone ankiety wskazują, że największy procentowy wzrost zużycia środków ochrony roślin oraz nawozów, związany z płatnościami bezpośrednimi, charakteryzował gospodarstwa duże. Małe gospodarstwa

⁵³ A. Sadowski, W. Antczak: *Kierunki wykorzystania dopłat bezpośrednich przez rodzinne gospodarstwa rolne położone w wybranych województwach*. "Journal of Agribusiness and Rural Development" 2012, nr 4(26), str. 107-110

⁵⁴ Patrz: tabela 1

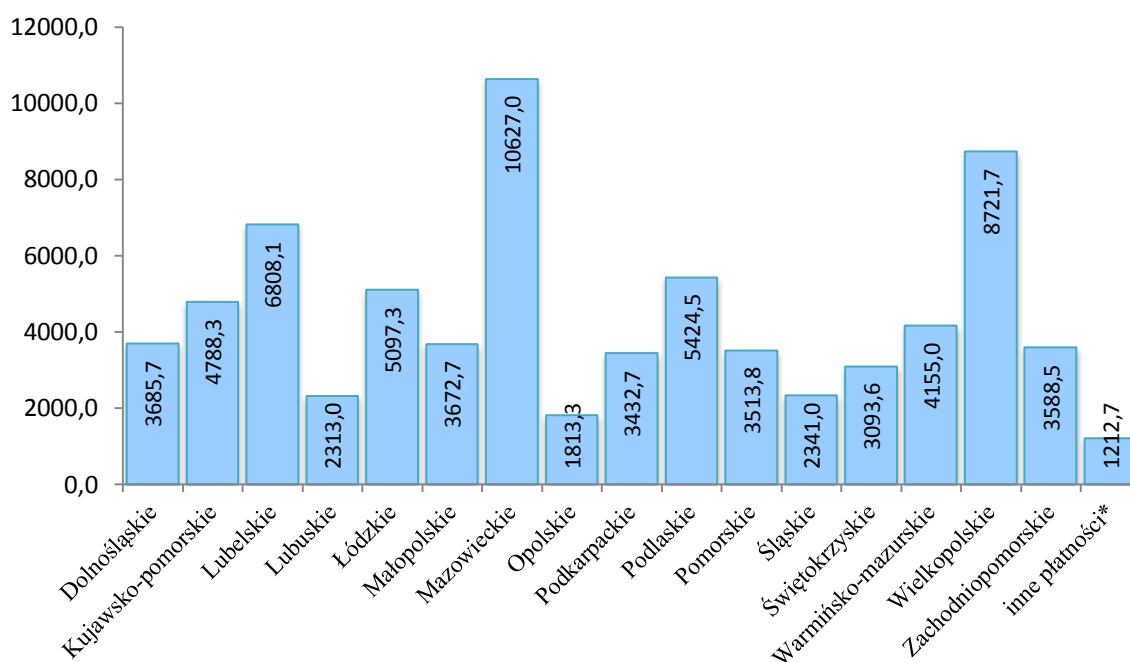
⁵⁵ A. Niewiadomski: *Wpływ...*, wyd. cyt.

również zanotowały wzrost zużycia pestycydów oraz nawozów, jednak znacznie mniej gwałtowny. Mazowieckie rolnictwo, w którym przeważają gospodarstwa o mniejszej powierzchni oraz charakteryzujące się niskim w skali kraju zużyciem nawozów oraz niskimi plonami, mogłoby widzieć swoją szansę w zwiększaniu produktywności poprzez większe zużycie nawozów, jednak w kontekście obecnej WPR lepiej jest pomyśleć nad rozwiązaniami związanymi z rozwojem ekologicznego rolnictwa zrównoważonego⁵⁶.

4.2. Realizacja Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich

Województwo mazowieckie było największym regionalnym beneficjentem środków z PROW 2007-2013 (zob. wykres 7). Otrzymało w tym zakresie ponad 10,6 mld zł i w oparciu o te środki, połączone z wkładem własnym, wielu wojewódzkich beneficjentów mogło sfinansować konkretne inwestycje.

Wykres 7: Regionalne zróżnicowanie płatności w ramach PROW 2007-2013 (w mln zł)

* Płatności bez podziału na województwa (pomoc techniczna, szkolenia, działania promocyjne)

Źródło: Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2015 rok, ARiMR, Warszawa 2016

⁵⁶ A. Sadowski, W. Antczak: *Kierunki...* wyd. cyt., str. 109-112

Wykres 8: Regionalne zróżnicowanie płatności w ramach PROW 2007-2013 w przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi (w zł)

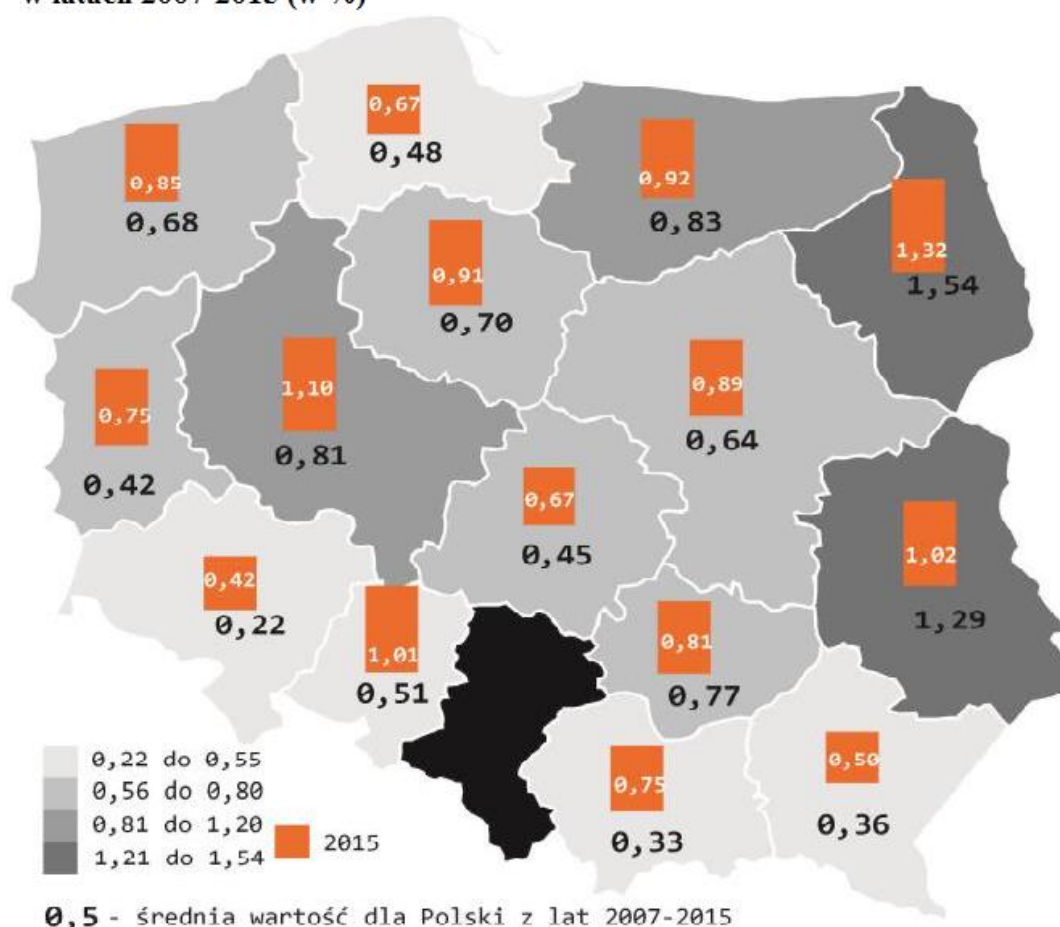
Źródło: Opracowanie własne

Biorąc pod uwagę fakt, że działania w ramach PROW oddziałują nie na samo tylko rolnictwo, ale przede wszystkim na obszary wiejskie, warto w kontekście porównania regionalnego zróżnicowania wielkości środków posłużyć się wskaźnikiem płatności w ramach PROW na mieszkańca wsi. W takim zestawieniu największym beneficjentem PROW 2007-2013 jest mieszkaniec podlaskiej wsi, gdzie na jednego mieszkańca przypadło ponad 11,5 tys. zł – prawie dwa razy więcej, niż na mieszkańca wsi w województwie mazowieckim (zob. wykres 8). Wartość wskaźnika większa jest jeszcze w województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim, lubuskim, lubelskim i kujawsko-pomorskim.

Według badań przeprowadzonych przez Wrocławską Agencję Rozwoju Regionalnego (WARR), współfinansowanych ze środków w ramach działania Pomoc Techniczna PROW 2007-2013, wykonanych w oparciu o makroekonomiczne modele ekonometryczne HERMIN, działania podjęte z PROW 2007-2013 miały wpływ na poziom PKB, wskaźnik zatrudnienia, stopę bezrobocia, liczbę pracujących oraz wydajność pracy w województwach.

Szacunki WARR pokazują, że w latach 2007-2015 wpływ PROW 2007-2013 na PKB w cenach bieżących województwa mazowieckiego był pozytywny. W ujęciu bezwzględnym, średniorocznie było to 2,3 mld zł, co było największą wartością w kraju. W ujęciu względnym największy średnioroczny wpływ programu na PKB w cenach bieżących został odnotowany w województwie podlaskim i wynosił 1,54%, dla województwa mazowieckiego było to 0,64% (zob. mapa 2). Z zestawienia wyłączono województwo śląskie, z uwagi na zbyt mało istotny z makroekonomicznego punktu widzenia wpływ PROW⁵⁷.

Mapa 2: Średnioroczny wpływ PROW 2007-2013 na PKB w cenach bieżących w latach 2007-2015 (w %)

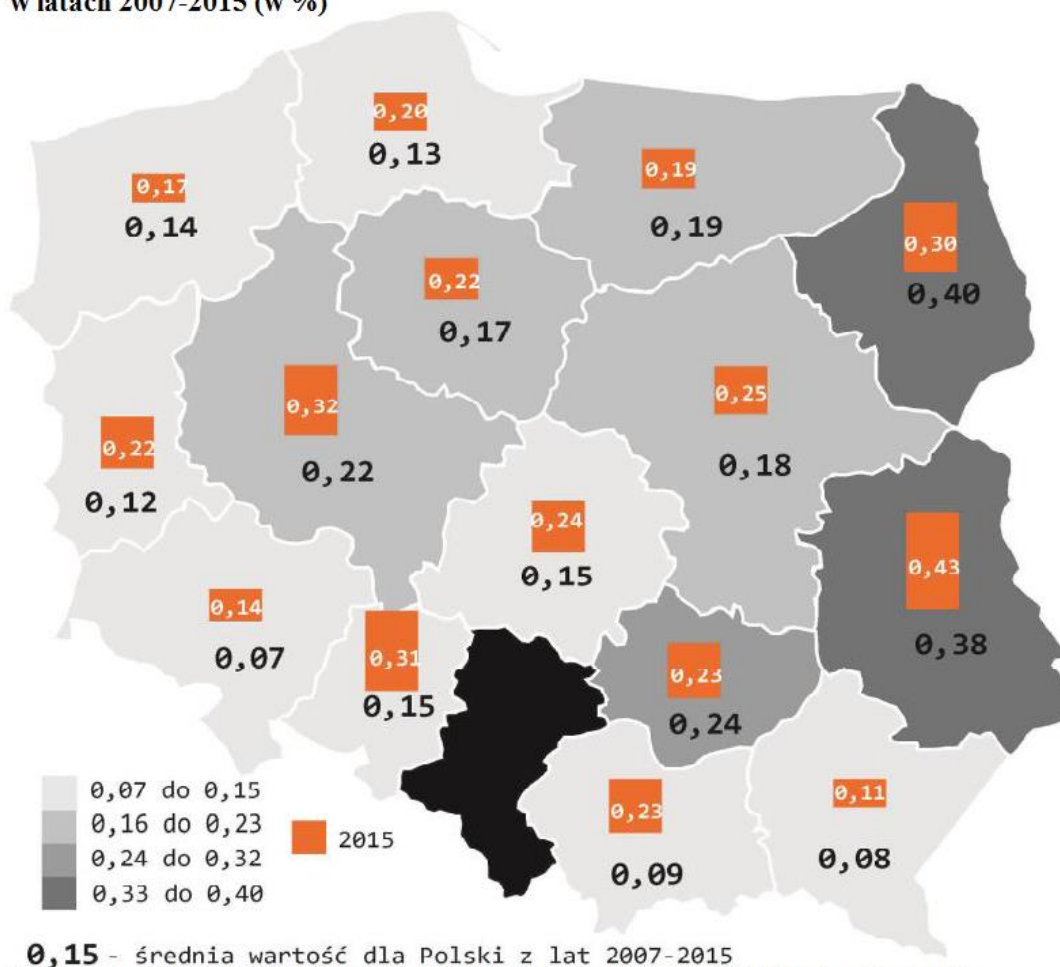
źródło: Ocena wpływu PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski - raport końcowy, WARR, Wrocław, 14 maja 2015r.

Realizacja PROW 2007-2013 pozytywnie wpłynęła także na wielkość zatrudnienia w województwie mazowieckim. Dla badanego województwa średnioroczny szacunek

⁵⁷ Ocena wpływu PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski – raport końcowy, WARR, Wrocław, 14 maja 2015r., s. 47-48

wpływu wyniósł 0,18% (zob. mapa 3). Największy wpływ programu na wskaźnik zatrudnienia odnotowano w województwie podlaskim (0,40%), najniższy – w dolnośląskim (0,07%). Średnio w skali kraju wyniósł on 0,15%. W szacunku bezwzględnym, badającym wpływ realizowanego programu na ilość pracujących, średniorocznie w województwie mazowieckim przybywało 6,74 tys. pracujących, co było największą wartością w skali województw⁵⁸.

Mapa 3: Średnioroczny wpływ PROW 2007-2013 na wskaźnik zatrudnienia w latach 2007-2015 (w %)

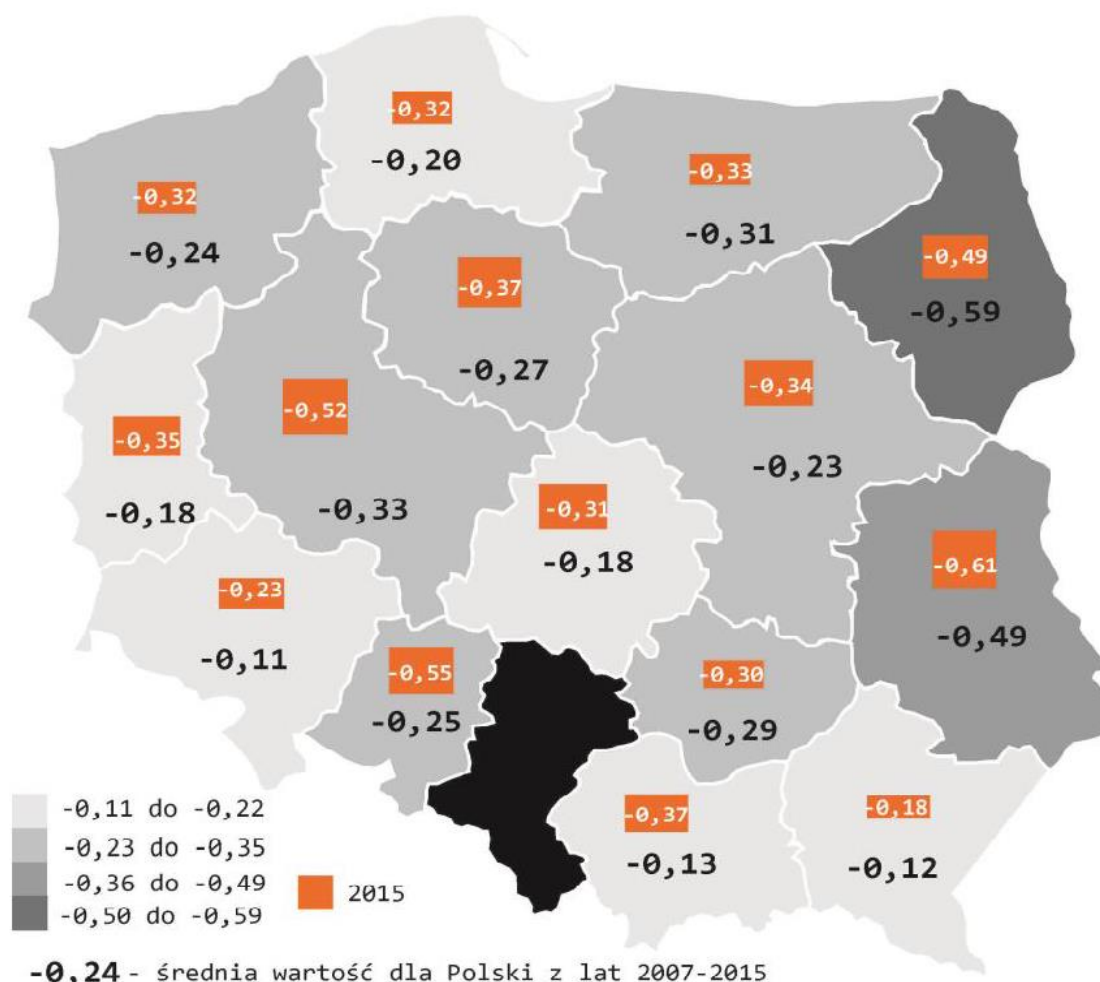
źródło: Ocena wpływu PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski - raport końcowy, WARR, Wrocław, 14 maja 2015r.

Przyglądając się średniemu wpływowi PROW 2007-2013 na wskaźnik stopy bezrobocia, w skali kraju stopa bezrobocia średnio zmniejszała się o 0,24% rocznie. W województwie mazowieckim wpływ ten był bliski średniemu wpływowi dla Polski i wynosił średnio -0,23% (zob. mapa 4).

⁵⁸ Tamże, s. 50-52

Realizowany program przyczynił się również do wzrostu poziomu wskaźnika wydajności pracy. Inwestycje w infrastrukturę techniczną, większa specjalizacja procesu produkcyjnego, czy też rozwój kapitału ludzkiego, finansowane przez PROW 2007-2013, spowodowały średnioroczny wzrost wydajności pracy o 0,12% dla Polski. Szacunkowa wartość wpływu programu na wydajność pracy największa była w województwie podlaskim (0,3%), zaś w województwie mazowieckim wpływ ten zbliżony był do średniego dla kraju i wynosił 0,13%⁵⁹.

Mapa 4: Średnioroczny wpływ PROW 2007-2013 na stopę bezrobocia w latach 2007-2013 (w %)

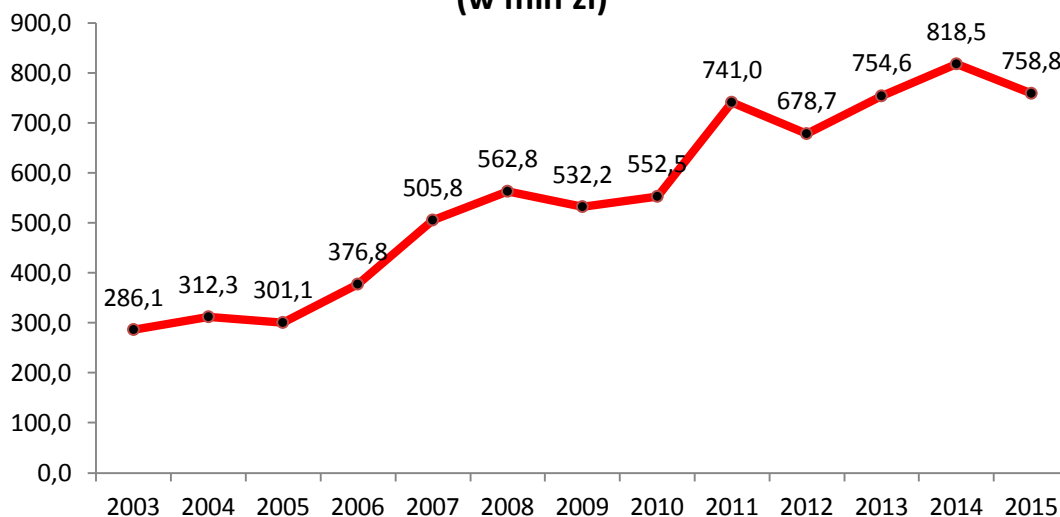
źródło: Ocena wpływu PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski - raport końcowy, WARR, Wrocław, 14 maja 2015r.

Tak przedstawia się wpływ PROW na gospodarkę Polski i województwa mazowieckiego. Jakie miało to jednak przełożenie na rozwój rolnictwa? Środki z PROW przeznaczane były przez rolników na inwestycje w rozbudowę ich gospodarstwa,

⁵⁹ Tamże, s. 50-53

modernizację, zakup sprzętu, mające poprawić produktywność i konkurencyjność rolnictwa. W roku 2015 roczne nakłady inwestycyjne w rolnictwie w województwie mazowieckim wzrosły o 265% w porównaniu z rokiem 2003, czyli więcej niż 2-krotnie (zob. wykres 8). Ta dynamika byłaby dużo mniejsza, gdyby rolnicy nie mieli możliwości skorzystania z unijnej pomocy.

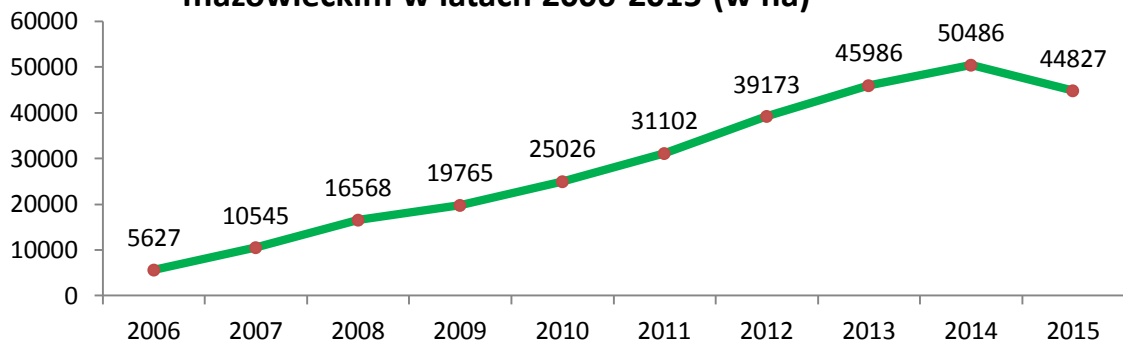
Wykres 9: Nakłady inwestycyjne w rolnictwie w województwie mazowieckim w latach 2003-2015
(w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wsparcie ekologicznego rolnictwa w ramach PROW miało znaczący wpływ na zwiększanie się liczby ekologicznych gospodarstw rolnych w województwie mazowieckim. Sprzyjało to konkurencyjności mazowieckich produktów rolnych i budowaniu regionalnych marek. Od roku 2006 łączna powierzchnia gospodarstw ekologicznych z certyfikatem wzrosła niemal 8-krotnie w porównaniu z 2015 rokiem (zob. wykres 9).

Wykres 10: Łączna powierzchnia gospodarstw ekologicznych (z certyfikatem) w województwie mazowieckim w latach 2006-2015 (w ha)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Działania w ramach PROW wpłynęły także na znaczne zwiększenie się liczby grup producentów rolnych (GPR) w województwie. Motywem powstawania takich zrzeszeń producentów były m.in.⁶⁰:

- większe możliwości uzyskania wsparcia finansowego ,
- rozłożenie kosztów niektórych działań (np. transport, marketing) między członków GPR,
- lepsze perspektywy rozwoju związane z bardziej efektywną organizacją w ramach GPR (podział obowiązków i zadań między członków),
- możliwość dotarcia do większego grona odbiorców,
- bezpieczeństwo,
- poprawa konkurencyjności.

W 2004 roku na terenie województwa działało zaledwie 6 grup producentów, a w 2016 było ich już 78. Dotacje na powstawanie grup producenckich oraz ich bieżące wsparcie zachęciło rolników do zrzeszania się w GPR, co dało wymierne efekty w postaci wzrostu produkcji określonych produktów rolniczych, budowaniu lokalnych marek, powstawiania rolniczych zagłębi i wzrostu specjalizacji mazowieckiego rolnictwa. Wciąż jednak grup

⁶⁰ J. Malinger: *Tendencje zmian i dynamika rozwoju grup producentów rolnych po wejściu Polski do Unii Europejskiej* [w:] N. Drejerska (red.) „*Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej*”, Wyd. SGGW, Warszawa 2014, s. 51-55

producentów w województwie jest zbyt mało. Dla porównania, w 2016 roku w województwie wielkopolskim było ich 402 (ponad 5 razy więcej), a w Dolnośląskim 132⁶¹.

4.3. Ocena efektywności wykorzystania środków unijnych na wsi mazowieckiej

Zarówno środki z EFRROW jak i EFRG, będące sporym zastrzykiem finansowym dla rolników, znacząco wpłynęły na kondycję i rozwój mazowieckiego rolnictwa. Nie ulega wątpliwości, że zarówno produkcja rolnicza, sytuacja mazowieckich rolników, jak i kondycja mazowieckiej wsi, poprawiły się. Z drugiej jednak strony warto postawić pytanie o efektywność wykorzystania środków unijnych, by w rezultacie podjąć refleksję nad mocnymi i słabymi stronami finansowania rolnictwa środkami z unijnych funduszy.

Jakie są zatem mocne strony finansowania mazowieckiego rolnictwa środkami unijnymi? Po pierwsze, są dużym wsparciem dla dochodów rolników, gdyż w warunkach dynamicznych zmian rynkowych, spadku opłacalności produkcji, niskiej konkurencyjności małych gospodarstw rolnych i częstych strat spowodowanych klęskami żywiołowymi, rolnicy często nie są w stanie całkowicie się samofinansować. Płatności bezpośrednio sprawiają, że rolnicy są bardziej spokojni o swój materialny byt, a w konsekwencji bardziej skłonni do ryzyka (przede wszystkim właściciele większych gospodarstw rolnych).

Pomoc unijna pozwala mazowieckim rolnikom na inwestycje w modernizację swoich gospodarstw. Nowoczesny sprzęt i budynki pozytywnie wpływają na produktywność i konkurencyjność rolnictwa w województwie. Nakłady inwestycyjne na rolnictwo rosną z roku na rok, co oznacza, że rolnicy mają zapewnione korzystne warunki do inwestowania w swoją działalność i są coraz bardziej skłonni, by pomyśleć nad konkretnymi zmianami technologicznymi w swoich gospodarstwach. Oznacza to, że rolnik coraz częściej staje się przedsiębiorcą, zdolnym odpowiednio zaplanować rozwój swojej działalności.

Realizacja działań w ramach PROW i odpowiednia ich kontrola sprzyja odpowiedniej alokacji środków unijnych w gospodarstwach rolnych. Mazowieccy rolnicy, by otrzymać dofinansowanie, muszą spełnić często szereg różnych wymogów, a otrzymane środki przeznaczyć na ściśle określone cele.

⁶¹ Wykaz grup producentów rolnych w podziale na województwa – www.minrol.gov.pl, dostęp 25 maja 2017 r.

Środki unijne znacząco wpłynęły także na wzrost integracji i współpracy mazowieckich rolników. Rozwój grup producentów rolnych i wzrost specjalizacji danych terenów województwa w określonej produkcji rolniczej, wpłynęły na poprawę konkurencyjności mazowieckiego rolnictwa.

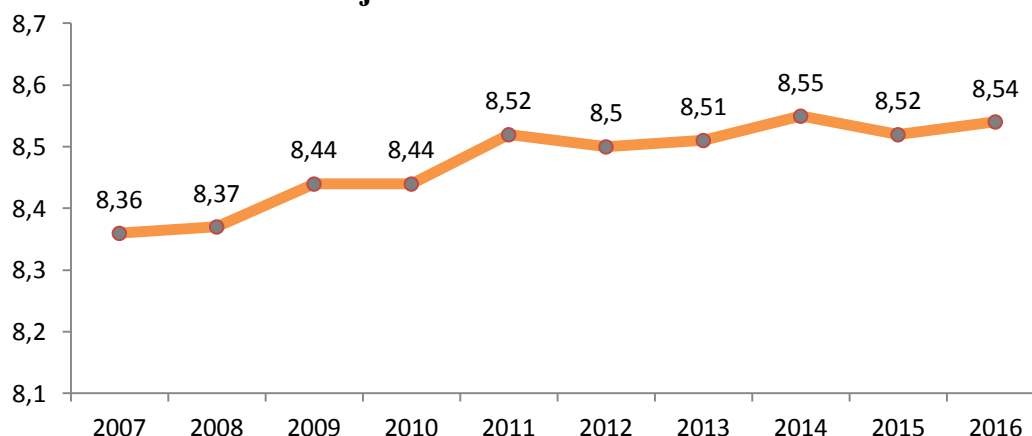
Priorytetowe znaczenie zrównoważonego i ekologicznego rolnictwa w kontekście WPR, pozwoliło stworzyć szereg instrumentów pomocnych rolnikom w stosowaniu ekologicznych praktyk rolniczych. Płatności na zazielenienie, czy szereg działań w ramach PROW, zachęciły mazowieckich rolników do ekologicznych metod gospodarowania, wpływając na jakość dostarczanych przez nich produktów na rynek oraz ograniczając negatywny wpływ rolnictwa na stan środowiska.

Możliwości wsparcia z EFRROW przyczyniły się również do rozwoju obszarów wiejskich na terenie województwa. Szereg inwestycji podjętych w ramach modernizacji sieci wodociągowo-kanalizacyjnych, stacji uzdatniania wody, budowy obiektów kulturalnych i sportowych, miejsc użytku publicznego, dofinansowanie wiejskich wydarzeń kulturalnych czy wsparcie rozwoju działalności pozarolniczej, poprawiły jakość życia na terenach wiejskich⁶².

W pewnych obszarach potrzebna jest refleksja nad efektywnością wykorzystania środków z funduszy unijnych w mazowieckim rolnictwie, bowiem finansowanie unijne ma swoje słabe strony. Unijne finansowanie nie miało wystarczająco dużego wpływu na poprawę struktury agrarnej województwa. Średnia powierzchnia gruntów rolnych w województwie mazowieckim w 2016 roku wyniosła zaledwie 8,54 ha (zob. wykres 10) i jest mniejsza od średniej dla Polski, wynoszącej 10,56 ha. W 2007 było to 8,36 ha, wobec średniej krajowej wynoszącej 9,91 ha. Mimo szeregu działań, takich jak renty strukturalne, czy płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa, średnia powierzchnia gruntów rolnych w województwie w 2016 roku wzrosła zaledwie o 2,15% w porównaniu z 2007 rokiem. Mniejsze gospodarstwa są mniej konkurencyjne, mniej nowoczesne i mniej dochodowe, a taka struktura obszarowa jest barierą rozwoju dla mazowieckiego rolnictwa. Być może działania mające poprawić strukturę obszarową są stłumione przez chęć pobierania przez małych rolników dopłat bezpośrednich i korzystania z nich, jak z socjalnego zasiłku.

⁶² *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 – przykłady zrealizowanych projektów*, MRiRW, Warszawa 2012

**Wykres 11: Średnia powierzchnia gruntów rolnych
w województwie mazowieckim**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

Niepokojący jest również niski poziom aktywności społecznej obszarów wiejskich na terenie województwa. W tym zakresie potrzebna jest refleksja nad lepszą efektywnością środków unijnych w tym zakresie oraz większa mobilizacja lokalnych samorządów w celu wspierania aktywizacji ludności. Powinno się lepiej wykorzystywać potencjał ludnościowy mazowieckiej wsi, by kreować przedsiębiorcze postawy na terenie województwa⁶³.

By otrzymać pomoc w ramach PROW, rolnik musi zadeklarować pewien wkład własny. Często z tego powodu rolnik dysponujący małym gospodarstwem rolnym nie decyduje się skorzystać z tej formy pomocy, opierając się na środkach z płatności bezpośrednich lub zadłuża się, by zyskać środki na potrzebny wkład własny. Dodatkowo rolnik musi spełnić szereg wymagań, często trudnych do spełnienia. Wsparcie na restrukturyzację małych gospodarstw realizowane w ramach PROW stosunkowo łatwo jest otrzymać, nie wymaga wkładu własnego, lecz dużo trudniej jest wywiązać się z restrykcyjnych zobowiązań w ramach dofinansowania. W przypadku nie wywiązania się z tych zobowiązań rolnik musi zwrócić kwotę dofinansowania w całości lub w części. Ponadto, z uwagi na stosunkowo małą, w stosunku do potrzeb polskiego rolnictwa, pulę pieniędzy w ramach restrukturyzacji małych gospodarstw, wsparciem zostanie objęta

⁶³ *Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym*, IGiPZ PAN, Agrotec Polska Sp. z o.o., Warszawa 2012, s. 158-167

niewielka część zainteresowanych⁶⁴. Dużo mazowieckich rolników o wsparciu w ramach PROW może zatem pomarzyć.

Tabela 8: Mocne i słabe strony finansowania mazowieckiego rolnictwa i obszarów wiejskich środkami unijnymi	
Mocne strony	Słabe strony
➤ Wsparcie dochodów rolników ➤ Wzrost nakładów inwestycyjnych ➤ Lepsza alokacja środków finansowych ➤ Rozwój GPR i większa specjalizacja rolnictwa ➤ Rozwój rolnictwa ekologicznego ➤ Poprawa jakości życia na terenach wiejskich	➤ Niewielki wpływ na poprawę struktury agrarnej ➤ Niski poziom aktywności społecznej ➤ Problemy małych gospodarstw w uzyskaniu środków z PROW

Źródło: Opracowanie własne.

Pomimo występowania pewnych słabych punktów efektywności wykorzystania środków unijnych w rolnictwie w województwie mazowieckim, można śmiało powiedzieć, że rola, jaką odgrywają środki z funduszy unijnych w rozwoju mazowieckiego rolnictwa jest bardzo duża i pozytywna. Instrumenty WPR nie tylko dostarczają środków finansowych potrzebnych do rozwoju mazowieckiego rolnictwa, lecz także mają ogromny wkład w wyznaczanie strategii i priorytetów dalszego rozwoju. Z samym tylko wsparciem krajowym, rolnictwo w badanym województwie, jak i w kraju, nie byłoby tak konkurencyjne.

⁶⁴ A. Ptak: Ruszył nabór wniosków o 60 tys. zł na restrukturyzację małych gospodarstw – www.farmer.pl, z dnia 31 marca 2017 r.

Zakończenie

W pracy podjęto całą gamę problematyki związanej z rolnictwem, jego rozwojem i finansowaniem, ze szczególnym uwzględnieniem środków z funduszy unijnych. Przedmiotem badań było rolnictwo w województwie mazowieckim. Omówiona problematyka, odniesiona do przedmiotu badań, posłużyła realizacji głównego celu pracy, jakim było ukazanie roli jaką pełnią fundusze unijne w finansowaniu rozwoju rolnictwa w województwie mazowieckim, poprzez prezentację, porównanie, interpretację i ocenę danych dotyczących wykorzystania środków z funduszy unijnych.

W realizacji głównego celu pracy pomogły cele pomocnicze, które dostarczyły czytelnikowi wiedzy potrzebnej do głębszego zrozumienia tematyki poruszanej w pracy. Pierwszy rozdział niniejszej pracy zawarł w sobie podstawowe informacje na temat dziedziny gospodarki, jaką jest rolnictwo (cel pomocniczy nr 1), w drugim rozdziale scharakteryzowano rolnictwo w województwie mazowieckim (cel pomocniczy nr 2), trzeci rozdział skupiał się na aspektach finansowania działalności rolniczej w Polsce i zapoznaniu czytelnika z instrumentami wsparcia rolnictwa z funduszy unijnych (cel pomocniczy nr 3 i 4), natomiast w rozdziale czwartym został zrealizowany cel główny pracy.

Autor prowadził badania zgodnie z przyjętą metodyką pracy i w oparciu o wiele wyselekcjonowanych materiałów źródłowych. Ma nadzieję, że zainspirował czytelnika do głębszego zapoznania się z szeroką tematyką rozwoju rolnictwa i jego finansowania.

Praca dodatkowo pokazała, jak trudne i złożone jest sprawne zarządzanie gospodarstwem rolnym. Dynamika zmian w otoczeniu naturalnym, rynkowym, politycznym, czy prawnym wymusza na rolniku podejmowanie przemyślnych, strategicznych działań. Dlatego ważna jest ścisła współpraca między rolnikami, samorządami, organami państwa, instytucjami wsparcia rolnictwa i innymi podmiotami. Bez odpowiedniego finansowania trudno jest o konwergencję polskiego, czy też mazowieckiego sektora rolniczego. Jest ono w ogromnej mierze zapewnione dzięki finansowym instrumentom WPR, realizowanym w ramach EFRROW i EFRG. Tematyka rozwoju WPR i jej reform jest wielce aktualna i potrzebna w celu ciągłego zwiększania efektywności jej realizacji.

Bibliografia

A. Książki, opracowania, roczniki statystyczne:

1. Góral J.: Podejście horyzontalne czy regionalne w podziale środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020. Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014.
2. Kozera M., Ryś-Jurek R., Tabert M. (red.): Podstawy wiedzy o rolnictwie i agrobiznesie. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2012.
3. Kulawik J (red.): Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finanse oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych. Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014.
4. Malinger J.: Tendencje zmian i dynamika rozwoju grup producentów rolnych po wejściu Polski do Unii Europejskiej [w:] Derejska N. (red.) „Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej”. Wyd. SGGW, Warszawa 2014.
5. Nadolska A.: Polityka rolna [w:] Ćwikliński H. (red.) „Polityka Gospodarcza”, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
6. Niewiadomski A.: Wpływ funduszy strukturalnych na poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa na przykładzie jednolitych płatności obszarowych [w:] Nowak A. (red.) „Wpływ funduszy strukturalnych na poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa”. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2013.
7. Ocena wpływu PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski – raport końcowy. WARR, Wrocław 2015.
8. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 – przykłady zrealizowanych projektów. MRiRW, Warszawa 2012.
9. Rocznik Statystyczny Rolnictwa. GUS, Warszawa 2016.
10. Rocznik Statystyczny Województw. GUS, Warszawa 2016.
11. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce. Wyd. MRiRW, Warszawa 2016.
12. Sprawozdanie z działalności ARiMR za 2015 rok. ARiMR, Warszawa 2016.
13. Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, IGiPZ PAN, Agrotec Polska Sp. z o.o., Warszawa 2012.

14. Wilkin J.: Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie [w:] Wilkin J. (red.) „Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne”. IRWiR PAN, Warszawa 2010

B. Artykuły:

1. Antczak W., Sadowski A.: Kierunki wykorzystania dopłat bezpośrednich przez rodzinne gospodarstwa rolne położone w wybranych województwach. "Journal of Agribusiness and Rural Development" 2012, nr 4(26)
2. Finansowanie gospodarstwa rolnego – www.newsweek.pl, z dnia 31 sierpnia 2015 r.
3. Kucman D.: KOWR zastąpi dwie rolnicze agencje – www.rolniczeabc.pl, z dnia 20 lutego 2017 r.
4. Markowski D.: Uprawa ziół – dodatkowy biznes – www.farmer.pl, z dnia 14 lipca 2014 r.
5. Ptak A.: Ruszył nabór wniosków o 60 tys. zł na restrukturyzację małych gospodarstw www.farmer.pl – z dnia 31 marca 2017 r.
6. Rolnictwo w Polsce – www.agrolinia.pl/artykuly, dostęp 14 marca 2017 r.
7. Rolnictwo zrównoważone – www.nasze-rolnictwo.pl/porady, dostęp 15 marca 2017 r.
8. Socha B.: Leasing kontra dotacje – www.nowoczesnerolnictwo.info, dostęp 7 maja 2017 r.
9. Sudaj T.: Leasing w branży rolniczej – www.nowoczesnerolnictwo.info, dostęp 7 maja 2017 r.
10. Sulmicka M.: Tendencje rozwoju mazowieckiego rolnictwa, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2013, nr 12
11. Zawojska A.: Uwarunkowania i kanały finansowania rolnictwa w Polsce. „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2008, nr 65.

C. Źródła prawa:

1. Art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 1991 nr 80 poz. 350 – tekst ujednolicony)
2. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

D. Źródła internetowe:

1. Czym jest ARiMR? – www.arimr.gov.pl, dostęp 11 maja 2017 r.
2. Finansowanie wspólnej polityki rolnej – www.eur-lex.europa.eu, dostęp 8 maja 2017 r.
3. Informacje o Leader – www.prow2007.sbr.pl, dostęp 16 maja 2017 r.
4. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich – www.ksow.pl, dostęp 16 maja 2017 r.
5. Kredyty preferencyjne – www.arimr.gov.pl, dostęp 5 maja 2017 r.
6. Płatności bezpośrednie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej- historia – www.arimr.gov.pl,dostęp 13 maja 2017 r.
7. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 – www.minrol.gov.pl, dostęp 15 maja 2017 r.
8. Ważne definicje – www.arimr.gov.pl, dostęp 20 marca 2017 r.
9. Wykaz grup producentów rolnych w podziale na województwa – www.minrol.gov.pl,
dostęp 25 maja 2017 r.

Spis tabel

Tabela 1: Struktura powierzchni użytków rolnych wg grup obszarowych w 2015 r. (w %)	21
Tabela 2: Szanse i zagrożenia dla rozwoju mazowieckiego rolnictwa	27
Tabela 3: Kredyty preferencyjne udzielane przez ARiMR od 2015 r.	29
Tabela 4: Płatności bezpośrednie w 2016 roku	33
Tabela 5: Działania w ramach PROW 2007-2013	36
Tabela 6: Działania w ramach PROW 2014-2020	37
Tabela 7: Kwoty zrealizowanych płatności bezpośrednich wg województw w 2015r. (w tys. zł)	41
Tabela 8: Mocne i słabe strony finansowania mazowieckiego rolnictwa i obszarów wiejskich środkami unijnymi	54

Spis wykresów

Wykres 1: Liczba gospodarstw rolnych w Polsce według powierzchni	16
Wykres 2: Wartości produkcji globalnej, końcowej i towarowej, zużycia pośredniego oraz wartości dodanej brutto w Polsce w cenach bieżących w wybranych latach (w mln zł)	17
Wykres 3: Wielkość nominalnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych w wybranych latach (w mln zł)	18
Wykres 4: Struktura towarowej roślinnej produkcji rolniczej w woj. mazowieckim w 2014 r.	19
Wykres 5: Struktura towarowej zwierzęcej produkcji rolniczej w woj. mazowieckim w 2014 r.	19
Wykres 6: Suma kwot zrealizowanych płatności bezpośrednich wg województw w 2015 r. (w tys. zł)	42
Wykres 7: Regionalne zróżnicowanie płatności w ramach PROW 2007-2013 (w mln zł)	44
Wykres 8: Regionalne zróżnicowanie płatności w ramach PROW 2007-2013 w przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi (w zł)	45
Wykres 9: Nakłady inwestycyjne w rolnictwie w województwie mazowieckim w latach 2003-2015 (w mln zł)	49

Wykres 10: Łączna powierzchnia gospodarstw ekologicznych (z certyfikatem) w województwie mazowieckim w latach 2006-2015 (w ha).....	50
Wykres 11: Średnia powierzchnia gruntów rolnych w województwie mazowieckim.....	53

Spis map

Mapa 1: Lista produktów tradycyjnych wg województw (stan na 1 maja 2017 r.).....	24
Mapa 2: Średnioroczny wpływ PROW 2007-2013 na PKB w cenach bieżących w latach 2007-2015 (w %).....	46
Mapa 3: Średnioroczny wpływ PROW 2007-2013 na wskaźnik zatrudnienia w latach 2007-2015 (w %).....	47
Mapa 4: Średnioroczny wpływ PROW 2007-2013 na stopę bezrobocia w latach 2007-2015 (w %).....	48